

Opinnäytetyö (YAMK)

Kulttuuriala, Taiteen uudet kontekstit

2021

Hanna Dufva

Tiloissa ja tilanteissa

– esteettömyyttä ohjauksella ja vuorovaikutuksella

Opinnäytetyö (YAMK) | tiivistelmä

Turun ammattikorkeakoulu

Kulttuuriala, Taiteen uudet kontekstit

2021 | 46 sivua

Hanna Dufva

Tiloissa ja tilanteissa

- esteettömyyttä ohjauksella ja vuorovaikutuksella

Tämän opinnäytetyön aiheena on esteettömyys ja esteettömyyden vuorovaikutuksellinen ja oma-aloitteinen edistäminen. Tarkastelen, mitä esteettömyys on, mistä esteelliset tilat ja tilanteet muodostuvat, mitkä ovat taideohjaajalle olennaiset esteettömyyden perustiedot ja -taidot, ja miten esteettömyyttä voi edistää kartoittamisen ja suunnittelun ohella ohjaajan omilla työvälineillä, vuorovaikutuksella ja ohjauksella.

Työni tavoite on koota esteettömyyden monialaista tietotaitoa ohjaajien, freelancer-työntekijöiden ja muiden nopeasti muuttuvissa tiloissa ja tilanteissa työskentelevien tarpeisiin helpommin löydettäväksi ja käytettäväksi. Uutena näkökulmana esteettömyyden edistämiseen tarkastelen traumasensitiivistä ohjauskieltä toimintakyvyn tukena, ja luovana työvälineenä esittelen sanataidetta saavutettavan vuorovaikutuksen ja ilmaisun edistäjänä. Sanat voivat olla fyysinen tuki. Ohjauskieli ja luovat menetelmät voivat edistää vuorovaikutukseen pääsyä silloinkin, jos stressireaktiot estävät ilmaisua ja osallisuutta yhteisöön.

Opinnäytetyöni sisältää lisäksi ohjaajan työvälineeksi tarkoitettuja esteettömyyden ja yhdenvertaisuuden muistilistoja ja kartoituspohjia. Työvälineiden tarkoituksena on siirtää teoriaa ja käytäntöön ja edistää esteettömyyden suunnittelua, kartoittamista ja vuorovaikutuksellista toteuttamista myös kiireessä ja rajatuissa aikatauluissa.

Asiasanat:

Esteettömyys, saavutettavuus, yhdenvertaisuus, vuorovaikutus, sanataide, traumasensitiivisyys, kulttuurihyvinvointi

Master's Thesis | Abstract

Turku University of Applied Sciences

Contemporary Contexts of Arts

2021 | 46 pages

Hanna Dufva

Spaces and situations

- accessibility through interactive communication and facilitation

The topic of this thesis is accessibility and the interactive promotion of accessibility. I aim to find out what accessibility means, how accessible situations are created, which accessibility knowledge and skills are essential for an instructor, and how accessibility could be promoted through the instructor's toolkit: interactive communication, words and facilitation methods.

The goal of this thesis is to gather the multidisciplinary knowledge of accessibility for the needs of instructors, freelancers, and others working in rapidly changing spaces and situations to find and to use more easily. As a new perspective on promoting accessibility, I reflect trauma-sensitive facilitation language as a support for functional capacity, and as a creative method I present literary art as a promoter of interactivity and a tool for supporting equal access to verbal and literary society. Facilitation methods and arts can support interaction even when stress reactions or other invisible barriers inhibit expression and inclusion in the community. This thesis also includes checklists and mapping templates for accessibility. The purpose of these tools is to transfer theory into practice and to promote interactive accessibility and equality, even in limited timeframes.

Keywords:

Accessibility, equality, communication, literary art, trauma-sensitive, arts and culture for well-being

Sisältö

1 Johdanto	6
2 Esteettömyys on yhdenvertaisuutta	9
2.1 Esteettömyys on perusoikeus	9
2.2 Näkymättömät osallistumisen esteet	11
2.3 Ekososiaalinen esteettömyys	14
2.4 Esteettömyys kulttuuriperintönä ja kulttuurisisältönä	15
2.5 Saavutettavuus taiteen hyvinvointivaikutuksiin	17
3 Eettistä ohjaajuutta etsimässä	19
3.1 Esteettömyyden kartoittaminen	21
3.2 Esteettömyydestä viestiminen	22
3.3 Avoimena oppimiselle	24
3.4 Ohjaajan valta ja tunnetaidot	25
3.5 Esteettömyyttä traumasensitiivisellä ohjauksielellä	27
3.6 Saavutettavuutta sanataiteella	31
4 Esteettömyyden kartoitus pohjaa freelancer-ohjaajan ympäristöihin	35
4.1 Miten sinne pääsee? Millaista siellä on?	35
4.2 Pieni muistilista pieniin tapahtumiin	37
4.3 Esteettömyyttä etänä	38
5 Lopuksi	40
Lähteet	43

Liitteet

Liite 1. Miten sinne pääsee? Millaista siellä on?

Liite 2. Luettelo: Miten sinne pääsee? Millaista siellä on?

Liite 3. Pieni muistilista pieniin tapahtumiin

Liite 4. Luettelo: Pieni muistilista pieniin tapahtumiin

Liite 5. Esteettömyyttä etänä

Liite 6. Luettelo: Esteettömyyttä etänä

Liite 7. Traumasensitiivisen ohjauksen sovellettavia periaatteita

Liite 8. Luettelo: Traumasensitiivisen ohjauksen sovellettavia periaatteita

Liite 9. Takit-sanataideharjoitus

1 Johdanto

Arkipuheessa esteettömyys ymmärretään usein lähinnä fyysistä rakennusta koskevaksi rakennetun ympäristön toimivuudeksi liikuntaesteiselle käyttäjälle. Esteettömyys tarkoittaa kuitenkin lisäksi laajempaa ja kokonaisvaltaista näkemystä tilojen, tilanteiden ja toimintojen saavutettavuudesta. (Tahkokallio 2009, 3.) Kenelle tilat ja tilanteet on suunniteltu? Kuka pääsee mukaan?

Tämä opinnäytetyö sai alkunsa henkilökohtaisesta tarpeesta kehittyä yhdenvertaisuutta edistävässä ohjaustaidoissa. Olen pyrkinyt kokoamaan monien tuottamaa ja monitahoista esteettömyyden tietotaitoa kohtaamaan erityisesti vaihtuvissa tiloissa ja tilanteissa toimivien ohjaajien olosuhteet, ja hahmottamaan millaiset esteettömyyden ja yhdenvertaisuuden näkemykset ovat perustavanlaatuista yleissivistystä, millaiset näkökulmat ovat ajankohtaisia, ja mistä olemme ylipäätään tulleet tällaiseen tilanteeseen, jossa yhteiset tilanteet eivät ole aina aidosti yhteisiä.

Esteettömyyden osa-alueista olen tässä opinnäytetyössä rajannut ulkopuolelle digitaalisen esteettömyyden, mistä joissakin yhteyksissä käytetään nimitystä saavutettavuus. Termit esteettömyys ja saavutettavuus eivät kuitenkaan ole täysin vakiintuneita, joten eri yhteyksissä niitä saatetaan käyttää toistensa synonyymeinä. Kulttuuria kaikille-palvelu kuvaa esteettömyyden sisältymisen osaksi saavutettavuutta ja Invalidiliitto kuvaa esteettömyyttä ja saavutettavuutta sanaparina:

Hyvä saavutettavuus muodostuu kokonaisuudesta, jonka osaset ovat tärkeitä. Saavutettavuuteen panostava kulttuuritoimija huomioi jatkuvasti moninaisuutta kaikessa strategisessa työssä ja suunnittelee toimintansa huolella. Viestintä tavoittaa erilaisia ihmisiä heille saavutettavilla tavoilla. Hinnoittelu on saavutettavaa. Toiminta sijoitetaan esteettömiin tiloihin. Yhdenvertainen asiakaspalvelu ja avoin asenne tekevät osallistumisesta miellyttävää. Tietoa ja elämyksiä tarjotaan eri aistien välityksellä. Ymmärtämisen esteitä poistetaan, kun tarjolla on kielivaihtoehtoja ja huomioidaan erilaisia oppimistyyliä. (Kulttuuria kaikille-palvelu.)

Esteettömyyttä ja saavutettavuutta käytetään usein sanaparina.

- Esteettömyydellä tarkoitetaan lähinnä fyysistä ympäristöä, kuten rakennuksia, ulkoalueita ja julkisia liikennevälineitä.

- Saavutettavuudella tarkoitetaan "aineetonta" ympäristöä, kuten tietoa, verkkosivuja, palveluja ja asenteita. (Invalidiliitto.)

Korostaakseni myös ”aineettomien” esteiden, luonnetta fyysisinä ja konkreettisesti todellisina osallistumisen esteinä, olen valinnut käyttää tässä opinnäytetyön otsikossa esteettömyys-sanaa. Toisaalta sekä esteettömyys että saavutettavuus sisältyvät yhdenvertaisuuteen. Jos jokin tila tai tilanne ei ole esteetön, se ei ole saavutettavissa; jos jokin tila tai tilanne ei ole esteetön ja saavutettavissa, se ei ole yhdenvertainen.

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta heidän sukupuolestaan, iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudestaan, kielestään, uskonnostaan ja vakaumuksestaan, mielipiteestään, vammastaan, terveydentilastaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä.

Oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa henkilöön liittyvät tekijät, kuten syntyperä tai ihonväri, eivät saisi vaikuttaa ihmisten mahdollisuuksiin päästä koulutukseen, saada työtä ja erilaisia palveluja - perusoikeudet kuuluvat kaikille.

Suomen perustuslaissa yhdenvertaisuuden periaate viittaa sekä syrjinnän kieltoon että ihmisten yhdenvertaisuuteen lain edessä. Yhdenvertaisuuslaki, rikoslaki, tasa-arvolaki ja työlainsäädäntö tarkentavat syrjinnän kieltoa eri elämäntilanteilla. (Yhdenvertaisuus.fi)

Oppimisprosessini aikana olen työskennellyt sanataideohjaajana ja sanataiteen, esteettömyyden ja traumatietoisien ohjausmenetelmien kouluttajana ja kirjoittajana eri yhteisöissä, joista opinnäytetyön prosessin aikana tärkeitä ympäristöjä ovat olleet Turun sanataideyhdistys ry:n saavutettavaan sanataiteeseen suuntautunut yhteisö, Kirjan talo – Bokens ry:n ohjaajayhteisö ja Erkkajooga, esteettömän joogan ja yhdenvertaisuustietotaidon yhdessäoppimisen monialainen yhteisö sekä lukuisat keskustelut. Jokaisella yhdenvertaisuusteemojen parissa käydyllä keskustelulla ja kohtaamisella on ollut merkittävää vaikutusta oppimistyöni sisältöön.

Lähdevalinnoissa olen pyrkinyt eettisyyteen valitsemalla lähteikseni sellaisia tahoja ja toimijoita, joilla on kokemuksellista näkökulmaa esteettömyys- ja yhdenvertaisuusaiheisiin. Lisäksi olen pyrkinyt tiedostamaan ne kynnykset, joita tiedon tuottamiseen osallistumisessa on, minkä vuoksi lähdeaineistossani on kirjallisuuden

ohella myös sosiaalisen median linkkejä. Olen reflektoinut myös omaa eettisyyttäni ja ymmärrän, ettei opinnäytetyöni ole esteetön. Tiedon saavutettavuuden lisäämiseksi liitteenä olevat esteettömyyden kartoitusohjelmat ovat kahdessa muodossa, kuvina ja listoina.

2 Esteettömyys on yhdenvertaisuutta

Esteettömyys ei ole mielipideasia, näkökulma eikä mukavuuskysymys, vaan kyse on perustavanlaatuisista ihmisoikeuksista (Könkkölä 2012, 3). Ihminen on oikeutettu ihmisoikeuksiin syntyessään, eikä ihmisoikeuksia tarvitse ansaita. Oikeuksien toteutuminen ja turvaaminen vaatii kuitenkin työtä, sillä perusoikeuksiin liittyy tulkinnanvaraisuutta. Perustarpeita määritellään eri aikoina eri tavoin, muuttuvien ihmis- ja maailmankuvien ja arvomaailmojen kautta tulkiten, minkä vuoksi ihmisoikeudet eivät aina toteudu tai säily itsestään selvästi, ja yhdenvertaisuuden toteutumisen edistäminen käytännössä on jatkuva prosessi. Yhdenvertaisuustyö on prosessin suunnasta huolehtimista ja välittämistä. Tässä luvussa pyrin hahmottamaan esteettömyyden perusteita, ajankohtaisia näkökulmia ja yksityiskohdista muodostuvaa kokonaiskuvaa siitä, mikä estää tai edistää osallistumisen mahdollisuuksia yhteisiin tiloihin ja tilanteisiin.

2.1 Esteettömyys on perusoikeus

Suomen perustuslaissa (2 luku, pykälä 6) sanotaan, ettei ketään saa laittaa ilman hyväksyttävää syytä eri asemaan, mutta on osin tulkinnanvaraista, mitkä asiat voidaan luokitella hyväksyttäväksi syiksi tai kenellä on oikeus päättää, mitkä ovat perustarpeita ja perusoikeuksia. Tosiasiallinen yhdenvertaisuuden toteutuminen vaatii myös niin kutsuttua positiivista erityiskohtelua, mikä tarkoittaa lähtökohtaisesti heikommassa asemassa olevien ihmisten tukemista, jotta yhdenvertaisuus toteutuisi tasavertaisesti (Invalidiliitto 2021).

Esteettömyys kertoo maailmankuvasta ja ihmiskuvasta. Esteettömyys on rakennusteknisiä valintoja, sisustuksellisia valintoja, toimintatapoja, sanoittamista, tiedottamista, vuorovaikutuksellista yhteistyötä ja monia apuvälineitä, jotka ovat usein huomaamattomasti osa arkeamme. Säädettyä työtuoli, lukulasit, tv-ohjelmien tekstitys tai vaikkapa tervehtiminen ja ystävällisyys voivat tukea toimintakykyämme. Mistä siis syntyy jako erityisiin ja tavallisiin tarpeisiin? Milloin jokin muuttuu normaaliksi ja arkiseksi tueksi kuten lukulasit ja jalkara? Miksi olemme tilanteessa, että jokainen oikeus

pitää saavuttaa sinnikkäällä työskentelyllä? Miksi inklusio ei ole lähtökohta vaan pyrkimys? (Kapulainen & Kapulainen (toim.) 2020, 11.)

Ihmiset ovat aina olleet eri-ikäisiä ja toiminnan ja kokemuksen tavoilta moninaisia. Jokaisessa yhteiskunnassa, yhteisössä ja ajassa on kuitenkin aina ollut jokin ihmisjoukko tai taho, joka on asettunut tai asetettu toisten ylä- ja ulkopuolelle määrittelemään, mikä on tavallista ja mikä poikkeavaa, millaisia ihmisiä yhteiskuntaan halutaan ja mitä ei-toivotuille tai normiin mahtumattomille ihmisille tehtäisiin. Joinakin aikoina ei-toivottuja on siirretty pois näkyvistä ja joinakin aikoina pois päiviltä. (Kivirauma 2008, 82–96.) Nykyisinkin ei-toivottujen kansalaisten olemassaoloa rajoitetaan ja vähennetään väkivaltaisilla ja ihmisoikeussopimusten vastaisilla keinoin sekä diktatuureissa että demokraattisissa yhteiskunnissa. Kuitenkin kaikista ihmiskunnan julmista ja monin epäeettisin ja epäloogisin tavoin perustelluista normaaliuden määrittelyistä ja ihmisten rajoittamisen yrityksistä huolimatta ihmisyyhteisöt ovat säilyttäneet värikkään monimuotoisuutensa ja yksilöt yksilöllisyytensä, vaikka sitten salassa.

Vaikuttaa siis siltä, ettei monimuotoisuus ole säädeltävissä pois, vaan moninaisuus ja monenlaisuus on ihmisyyhteisöjen vallitseva ja ilmeisen vahvasti olosuhteiden läpi selviytyvä ominaisuus (United Nations, Free & Equal 2021). Tämä sitkeys ei kuitenkaan tarkoita sitä, että moninaisuutta voisi jättää selviytymään ilman yhdenvertaisuuden aktiivista ja tietoista edistämistä. Selviytyminen sanana viittaa puolustautumiseen ja hengissä säilymisen toimintoihin eli siihen, että tapahtuu jotain, mitä ei ihmisoikeuksien kontekstissa pitäisi tapahtua. Ihmisoikeuksien, oikeuden omaan elämään, kehoon ja identiteettiin, ei kuuluisi toteutua selviytymisen kautta, vaan itsestäänselvyytensä. Usein selviytymiseen liittyy myös kärsimystä. Yhdenvertaisuuden edistäminen on selviytymiskamppailun ja kärsimyksen vähentämistä ja poistamista, eettinen halu tai velvoite, jotta jokaisella olisi mahdollisuus elää turvassa ja yhteiskuntaan tervetulleena ilman, että oman olemassaolon tai osallisuuden oikeutta joutuu pyytämään, vaatimaan tai perustelemaan.

Yleinen luulo esteettömyydestä on, että se koskettaisi vain harvoja ihmisiä, mutta lukumääriin tutustussa voi huomata, että vähemmistöiksi kutsutut ihmisryhmät eivät ole kapea marginaali, vaan kyse on suurista ihmismääristä. Esimerkiksi YK:n määrittelyssä

”special groups”, eli erityisryhmiä, ovat naiset, lapset, nuoret, vanhukset, vammaiset henkilöt ja maahanmuuttajat, mistä Vappu Taipale esittää kysymyksen: ”Keitä ovat ne ’oikeat’ kansalaiset, jotka eivät ole ’erityisiä’” (Taipale 2009, 116). Osa ihmisistä liikkuu lastenvaunujen tai rollaattorin kanssa, ja lisäksi jokainen on joskus hetkellisesti tai kokoaikaisesti toimintakyvytön tai osatoimintakykyinen sairauksien, onnettomuuksien, vammaisuuden, kivun tai vaikkapa unettomuuden vuoksi. Omasta näkökulmasta maailma voi olla tarpeeksi saavutettava ja reilu, mutta kenen tahansa elämäntilanne, toimintakyky ja asema yhteiskunnassa voivat muuttua hetkessä.

Esteellisyys ja esteettömyys syntyvät suhteessa ympäristöön (Kapulainen & Kapulainen (toim.) 2020, 58). Monissa yhteyksissä ihmistä pyritään kasvattamaan ja kouluttamaan sopimaan kunakin aikana normina pidettyyn yhteiskuntaan. Esimerkiksi oppilaitoksien suunnitelmilla tähdätään siihen, että oppilaista valmistuu ihmisiä, jotka sopivat yhteiskunnan ja työelämän tarpeisiin. Esteettömyysetiikassa pyritään jokseenkin toisen suuntaiseen yhteiskunnan rakentamiseen: muutetaan yhteiskuntaa sopivaksi ihmiselle.

2.2 Näkymättömät osallistumisen esteet

Osallistumisen esteet voivat olla näkyvissä ja tiedossa, mutta joskus esteet ovat ulkoisesti näkymättömiä. Monet sairaudet ja prosessit, esimerkiksi kivut, migreeni, suolistosairaudet, unen haasteet, vähemmistöstressi, traumaperäiset hermoston toiminnan muutokset, herkkyydet ja allergiat tai ulkoisesti näkymättömät kehon tukivälineet, kuten sydämentahdistin, voivat tehdä osallistumisesta haastavaa tai mahdotonta, jos tilanteeseen ei ole rakennettu monipuolista esteettömyyttä. (Kapulainen & Kapulainen (toim.) 2020.) Näkymättömiä esteitä voivat tehdä myös asenteet ja virheelliset tai puutteelliset tiedot.

Tilanteet voivat muodostua esteellisiksi identiteettiin, sukupuoleen, seksuaalisuuteen, kehonormiin, varallisuuteen, ikään ja kulttuuri- tai uskontotaustaan kohdistuvien syrjivien asenteiden ja toimintatapojen vuoksi. (Oksanen & Solasvaara 2017–2019, 19; Putkinen 2009, 15; Kapulainen & Kapulainen (toim.) 2020, 106) Tiedollisia virheitä ovat esimerkiksi käsitykset siitä, että esteettömyys koskettaisi vain harvoja tai että

esteettömyyden edistäminen olisi aina kallista, hankalaa ja rumaa. Monet esteettömyysteot ja -valinnat ovat kuitenkin maksuttomia tai edullisia. (Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) 2004.) Esteettömyys ei myöskään ole väistämättä rumaa tai kliinistä, vaan esteettömyyttä voi toteuttaa monin tavoin ja monenlaisilla tyyleillä. ”Rumaa ei tarvitse eikä saa tehdä”, toteaa Järvenpään rakennuslupatarkastaja Pia Rohamo teoksessa *Samasta ovesta* (Vastamäki & Rohamo 2012, 72). *Samasta ovesta*-kirjasta löytyy useita esimerkkejä estetiikan huomioimisesta esteettömyysratkaisuissa (Flink & Kilpelä (toim.) 2012).

Ulkoisesti näkymättömiin esteisiin törmääminen voi jäädä kokijan omaksi yksinäiseksi kokemukseksi, ja kokemukset voivat vaikuttaa itsetunnon ja hyvinvoinnin alenemisen ja kehomuutosten välityksellä terveyteen ja toimintakykyyn. Osallistumisen ulospäin näkymättömiin esteisiin suhtaudutaan joskus vähätellen ja asiana, josta selviää vaikkapa reippaudella. Tämän vuoksi näkymättömiin esteisiin voi sisältyä häpeää, minkä vuoksi ne myös voivat jäädä pimentoon, kertomatta ja kuulematta. Kehon sisäisiä tapahtumia, stressihormonin erittymistä tai aistikokemuksia ei voi aina osoittaa sormella, eikä esteeseen törmäämistä voi aina näyttää tai todistaa (Oksanen & Sollaavaara 2017–2019, 19–35). Lisäksi joistakin asioista ei halua kertoa ja toisista ei ole fysiologisista syistä mahdollista kertoa, vaikka haluaisi.

Kaikki kokemukset eivät tallennu muistiin sanoilla, vaan osa kokemuksista tallentuu kehomuistiin, aistimuksina ja tapahtumien fragmentteina lineaarisen kerrottavissa olevan tapahtumaketjun sijaan. (Herman 1992, 38; Kolk 2014, 231; Emerson 2015, 23.) Suomen kielessäkin tunnetaan käsite ”sanaton kauhu”. Lisäksi hermoston toiminta voi stressitilanteessa lamaannuttaa ihmisen toimintakykyä, jolloin ilmaisu esimerkiksi sanoittamisen muodossa on mahdollista vasta jälkikäteen, jolloin ei ehkä enää ole mahdollisuutta tulla kuulluksi. ”Jälkeen päin tiesin, mitä olisin voinut sanoa”, on yleinen ja myös noloksi koettu kokemus, vaikka kehon kannalta toimintamalli on looginen. (Tirkkonen 2019, 37–42.) Jos vastassa on vaaratilanne, ihmisen kehon toimintakapasiteetti ei ensisijaisesti suuntaudu tukemaan sanoittamista. Vaaroissa keho reagoi ensin, ja vasta sen jälkeen ihmisen on mahdollista ajatella, analysoida ja sanoittaa. (Kolk 2014, 51–73.)

Osallistumisen esteet voivat olla monenlaisia, mutta näkyvät ne ulospäin tai eivät, kaikki esteet ovat loppujen lopuksi fyysisiä. Esteettömyyttä voidaan jaotella fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin esteisiin, mutta ihmisessä osat eivät silti ole erillisiä (Tawast 2017–2019, 289). ”Viha, suuttumus, rakkaus, toivo eivät ole ’psykologisia tiloja’, jotka tapahtuisivat ’mentaalisisä’ tyhjiössä; ne ovat somaattisia tiloja, jotka ovat olemassa kokonaisvaltaisesti elävän organismin kokonaisuudessa”, kuvailee Thomas Hanna (Emerson & Hopper 2011), tunteiden ja kokemusten kehollista luonnetta. Tunteet ja sanat ovat tapahtumia kehossa.

Turvallisuus ja turvattomuus, eläin meissä, primitiivinen fysiologiamme vaikuttaa toimintakykyyn, vuorovaikutukseen, tilojen kokemiseen ja käyttämiseen ja kohtaamisen mahdollisuuksiin (Törmi 2019). Syrjintä, vähemmistöstressi ja muut krooniset stressitilat voivat muuttaa aineenvaihduntaa ja pitkäaikaisina myös kehon rakenteita. Stressi on kuormittava tila, joka voi johtaa moniin sairauksiin. Tässä fysiologisessa valossa katsottuna turvalliseksi koetut yhteisöt ovat esteettömämpiä, terveellisempiä ja toimintakykyä tukevampia kuin stressaaviksi tai turvattomiksi koetut yhteisöt. (Kolk 2014, 240.) Ei ole siis ollenkaan yhdentekevää, puututaanko yhteisissä tiloissa turvattomuutta aiheuttaviin asioihin nopeasti vai hitaasti. Nopeasti puuttuminen voi säästää kärsimykseltä ja säästää henkiä. Jos pitää miettiä, puututaanko syrjivään kielenkäyttöön, syrjiviin kyltteihin, syrjiviin rakenteisiin toimintatavoissa tai rakennusteknisissä valinnoissa heti vai myöhemmin, vastaus kansanterveyden ja ihmisoikeuksien näkökulmasta on yksiselitteisesti heti.

Normit nurin -hankkeen nuorten kanssa työskenteleville suunnatussa Älä oletta -oppaassa (Seta ry 2013) muistutetaan, että turvallisuus on sosiaalista ja luodaan yhdessä. Osa muutoksista vie aikaa, mutta yleensä on aina jotain, mitä voi tehdä heti. Yhteiskunnan normeista ja rakenteista johtuvien osallistumisen haasteiden purkaminen ja mahdollisuuksien tasavertaistaminen kaikissa muodoissaan kuuluu esteettömyystyöhön.

2.3 Ekososiaalinen esteettömyys

Kenen ääntä kuullaan, ketkä pääsevät vaikuttamaan? Samalla tavoin, kun huoneiden, rakennusten tai kaupunkien käyttötavoista päättävät ne, joilla on esteetön pääsy vaikuttamiseen, sanallisia, sosiaalisia, taloudellisia asemia ja resursseja tai sisäänrakennettu elitistinen käsitys omien oikeuksien ylivertaisuudesta, samoin maiden ja mantereiden ja maapallon käytön suunnittelussa äänessä ovat ne, joilla on eniten resursseja tai muuta valtaa, ja lisäksi mahdollisuus ja halu vallan käyttöön.

Ihmiskuntana olemme muokkaamassa maapallosta nopealla tahdilla esteellistä kaikille ihmisille ja samalla myös monille muille elämänmuodoille. Ensimmäiseksi ekologiset kriisit osuvat jo valmiiksi heikoimmassa asemassa oleviin, joten esteettömyysnäkökulmasta ilmastokriisi on laaja ihmisoikeus- ja tasa-arvokriisi. Ihmisen, ympäristön ja luonnon välisen suhteen kysymykset ovat loppujen lopuksi sosiaalityön peruskysymyksiä elinoloista, tasa-arvosta, oikeudenmukaisuudesta ja marginalisoitujen ihmisryhmien selviytymisestä (Närhi 2015, 322–328). Tulvien täyttämässä kaupungeissa ei kynnysten korkeudella ole enää merkitystä, joten esteettömyyden edistämisen kannalta tärkeää olisi ennaltaehkäistä tilanteita, joissa olosuhteet eriarvoistuisivat entisestään.

Ekosososiaalisuuden juuret sijoittuvat 1800-luvun lopulle, jolloin kaupunkisosiologi Jane Addams havaitsi sosiaalisten ja ekologisten ongelmien välisiä yhteyksiä. 1970-luvulla ympäristöliikkeiden vaikutus voimisti ekososiaalista keskustelua. Nykyisin ekososiaalinen näkemys sisältyy sektorirajat ylittävästi monien tahojen toimintasuunnitelmiin, esimerkiksi peruskoulun opetussuunnitelmaan ja joihinkin kulttuurialojen suunnitelmiin (Finnilä 2010, 8; Opetushallitus 2014, 16; Kurth 2021). Kansalaisaktivistisen Elokapina-liikkeen sosiaalisen median Queerkapina-sivuilla tiivistetään ekososiaalisuuden näkökulmaa näin:

Ekososiaalinen oikeudenmukaisuus tarkoittaa oikeudenmukaisuutta, joka huomioi ihmisten lisäksi myös muun luonnon. Ihmisten ja muiden eläinten olemassaolo ei ole mahdollista ilman elämän ekologisten perusolosuhteiden turvaamista. (Queerkapina 30.6.2021.)

Ekososiaalisuus ja ekososiaalinen sivistys tarkoittavat pyrkimystä kokonaisuuksien ja vuorovaikutussuhteiden havaitsemiseen ja ymmärtämiseen kaikkien maapallon osa-

alueiden tasapainon ja hyvinvoinnin turvaamiseksi. Talouskasvun sijaan pyrkimyksenä on kestävä hyvinvointi. (Salonen & Konkka 2015, 19–34.) Tavoitteena on siirtyä vastakkainasettelusta yhteistyöhön ja toiminnan tapoihin, joissa löytyy tilaa moninaisuudelle ja moninaisille tarpeille. Sen sijaan, että kilpailtaisiin kenen tarpeet ovat tärkeimmät, kestävä kehitys on etsiä sovittelun ja neuvotellen tilan käyttöön vaihtoehtoja, joissa voisi joutua luopumaan kenties joistakin mukavuuksista, muttei kenenkään elämän perusedellytyksistä. (Okka-säätiö 2021.)

Kirsi Törmi kirjoittaa (2019) suhteesta itseen ja toiseen ihmiseen suhteena lähiluontoon. Vuorovaikutus itseen ja toisiin voi olla kommunikaatiota, joka edistää kestävä luontosuhteen syntymistä, ja kulttuurialalla on oma roolinsa osana vuorovaikutustaidoissa harjaantumista. Teoksessa Talouskasvua tärkeämpää (2011, 21) Martha Nussbaum pohtii humanististen aineiden ja taideaineiden välttämättömyyttä demokratialle, sillä humanististen ja taideaineiden kautta kehitytään ajattelijoita ja keskustelijoita. Ilman onnistunutta vuorovaikutusta on vaikea toimia onnistuneesti yhdessä.

Kieli on tärkeä elementti määrittämässä sitä, kuka määrittää yhteiset säännöt yhteiseen olemiseen ja ihmisten kulttuurissa puhutulla ja kirjoitetulla sanallisella ilmaisulla on merkittävä rooli. Pelkillä ihmiskielillä ei kuitenkaan ole mahdollista toteuttaa ekososiaalista yhdenvertaisuutta. Planeetan kokoisen alueen yhteisössä ihmiskieli on vain yksi kielellinen kulttuuri. Myös muilla eläimillä on omat kielensä, joilla välitetään informaatiota, leikkiä, tunteita, kysymyksiä, kokemuksia ja ehdotuksia, ja myös kasveilla on kommunikaatiota. Keskustelu maapallon tulevaisuudesta käydään tällä hetkellä ihmisten enemmistökielillä, tai sitten ihmisten ääni on vain se keskustelu, jonka voimme havaita ja josta olemme tietoisia. Kasveilla ja eläimilläkin on tapana viestiä ja ennakoita vaaroja. (Meijer 2018, 55–60, 177; Fern Orchestra 2021.)

2.4 Esteettömyys kulttuuriperintönä ja kulttuurisisältönä

Tämän hetken kulttuuri tallentaa ihmiskuvaamme ja maailmankuvaamme seuraaville sukupolville. Miten me haluamme tulla nähdyksi? Taide ja kulttuuri jäävät historiaan

teosten lisäksi toimintatapojen kautta. Esimerkiksi Kirkkonummen kirjasto Fyyri tallentuu historiaan arkkitehtuurin Finlandia -palkinnon saaneena kirjastona, mutta samalla tallentuu kulttuuristamme kertova tieto, että vuonna 2021 arkkitehtuuripalkinto jaettiin rakennukselle, joka on monin tavoin esteellinen (Viisyykkönen 28.10.2020; Helsingin Sanomat 4.10.2021; Helsingin Sanomat 18.10.2021).

Meidän aikamme yleisen arvokäsityksen mukaan taiteellinen arvo voi ilmeisesti ilmetä jossain määrin erillään muista arvoista, mutta emme tiedä, miten tulevaisuuden ihminen kokee taiteen ja arvojen suhteen. Joitakin signaaleja on havaittavissa siitä, ettei taiteellista arvoa ja eettistä arvoa välttämättä tulevaisuudessa koeta erillisiksi tai arvot saatetaan priorisoida uudella tavalla. Esimerkiksi vuonna 2029 Turkuun avautuvan Historian ja tulevaisuuden museon suunnitelmista kerrotaan muun muassa, että tavoitteena on ”luoda moniäänistä ymmärrystä menneestä, nykyisyydestä ja tulevasta, ja sen kautta olla mukana rakentamassa tasa-arvoisempaa ja kestävämpää yhteiskuntaa.” (Kurth 2021). Yhteisölliset rakenteet ja inklusiivisuus on siis pyritty huomioimaan jo suunnitteluvaiheessa ja näkymättömiä, sosiaalisia rakenteita rakennetaan jo ennen museorakennusta.

Tämän hetken esteettömyys- ja yhdenvertaisuusteot vaikuttavat sekä nykyihmisten että tulevaisuuden ihmisten mahdollisuuksiin päästä osallistumaan, kokemaan arkkitehtuuria, luotopolkuja, esityksiä, tallenteita ja kulttuuria sen monissa muodoissa. Tulevaisuudesta voi pyrkiä tekemään lähtökohtaisesti saavutettavampaa ja myös menneisyydessä rakennettuja esteitä voi purkaa pois nykyhetkessä. Esteettömyyttä edistävät toimet voivat siis liittyä sekä menneisyyteen, nykyisyyteen että tulevaan.

Kulttuurialalla, tai millään muullakaan alalla, en näe mahdolliseksi, että toiminta voisi olla täysin neutraalia, vaan toiminta ja valinnat ottavat väistämättä jollain tavoin kantaa yhdenvertaisuutta edistäen tai sitä vastaan, mikä jollain tavoin muodostuu myös toiminnan sisällöksi. ”Aineeton kulttuuriperintö on elävää perinnettä, joka on läsnä ihmisten arjessa ja juhlassa.” (Museovirasto 2021). Mietin, miten esteettömyyskäsityksiin ja -asenteisiin vaikuttaisi, jos yhdenvertaisuus- ja esteettömyystyö nähtäisiin arvokkaana kulttuuriperintönä, elävänä ja uudistuvana, arjessa ja juhlassa.

2.5 Saavutettavuus taiteen hyvinvointivaikutuksiin

Osallisuus kulttuuriin ja taiteen tekemiseen ja kokemiseen on perusoikeus, samoin osallisuus taiteen todettuihin hyvinvointivaikutuksiin (YK:N ihmisoikeuksien julistus 1948; YK:n yleissopimus 1991; YK:n yleissopimus vammaisten ihmisten oikeuksista 2016; Laki kuntien kulttuuritoiminnasta 2019). Taide ei ole kuitenkaan yhteiskunnasta erillinen tila tai utopia, missä tapahtuva toiminta olisi itsestään selvästi aina hyvää tekevää, eikä taiteen tekemiseen ja kokemiseen, ja niin ollen myöskään hyvinvointivaikutuksiin, ole aina pääsyä. Taiteen hyvinvointivaikutukset on todistettu sadoin tutkimuksin (WHO 2019), mutta käytännössä on ylitettävä vielä saavutettavuuden haasteita.

Taiteen saavutettavuutta tutkineen ArtsEqual-hankkeen raportissa Taiteet, tasa-arvo ja hyvinvointi: Katsaus kansainväliseen tutkimukseen (2016) mainitaan:

Vaikka taide ja taidekasvatus voivat olla mainioita välineitä yhteenkuuluvuuden ja hyvinvoinnin lisäämisessä ja syrjäytymisen estämisessä, katsauksessa korostetaan, että vaikutus ei ole automaattinen. Taide ja taidekasvatus voivat myös tuottaa syrjiviä käytänteitä ja epätasa-arvoa. (ArtsEqual 2016, 3).

Tutkimushankkeen loppuraportissa havaitaan ulossulkevia ja eriarvoistavia mekanismeja ja esteitä taiteeseen osallistumiseen sekä taiteen järjestelmän sisäpuolella että ulkopuolella. Hankkeessa tunnistettiin taiteen järjestelmän sisäisinä eriarvoistavina mekanismeina taiteen elitistisyys, taiteen tekemiseen liittyvä lahjakkuus- ja kyvykkyyssajattelu ja osalliseksi pääsyä rajaava arviointi kapean normiston, kyvykkyyden ja ihmiskuvan näkökulmasta. Lahjakkuus tai kyvykkyys perusteena taiteeseen osallistumiselle on vastakkainen näkemys taiteesta kaikille kuuluvana perusoikeutena. Erottelevat ja arvioivat toimintakulttuurit kaventavat taidealan moniäänisyyttä, rajaavat tekijyyden kirjoa ja toiminnan ja osallistumisen mahdollisuuksia. Taiteen ulkopuolisina eriarvoistavina mekanismeina ArtsEqual-hankkeen raportissa mainitaan, ettei taiteen hyötyä yhteiskunnalle aina pystytä todistamaan riittävän konkreettisesti tai talouden mittareilla, jolloin taide- ja kulttuuriala voi olla vaarassa jäädä ilman arvostusta ja rahoitusta, mikä myös voi muodostaa esteitä taiteen perusoikeuksien toteutumiselle (ArtsEqual 2021, 16–19).

Monilla taidealoilla on 2000-luvulla reflektoitu aikaisempaa toimintaa, ja joissakin paikoissa on muutettu menetelmiä ja kehitetty yhdenvertaisuusuunnitelmia, jotta taiteen tekeminen ja taiteen opiskeleminen ei olisi epäterveellistä tai vaurioittavaa. Karismaattinen yksinvaltiainen opettajana, ohjaajana tai johtajana on riski, oli sitten kyseessä valtio, taidelaitos tai harrastustoiminta (Ihalainen 2021). ”Korkeat portaat ja luoksepääsemättömät salit ovat käyneet kyseenalaisiksi samalla, kun taiteen hyvää tekevät vaikutukset halutaan ihmisten ulottuville”, kirjoittaa Sari Salovaara (2012, 76) ja pohtii myös, olisiko niin, että kulttuurilaitokset ovat ravistelemassa harteiltaan elitismia. Taide ei siis ole itsestään selvästi hyvää tekevää, vaan riippuvainen toteutuksesta. Ohjausmenetelmillä ja -valinnoilla on siis merkitystä.

ArtsEqual-hankkeen tutkijat ehdottavat yhdenvertaistaviksi toimenpiteiksi taidetoiminnan ja taideopetuksen saavutettavuuden edistämistä taiteen perusopetuksen kohtuullisella mukauttamisella kohtaamaan moninaisuuden, vastaamaan monenlaisten käyttäjien tarpeita, etsivällä nuorisotyöllä ja viemällä toimintaa kouluihin ja muihin laitoksiin. Lisäksi toimenpidesuosituksina hanke esittää taide- ja kulttuuritoiminnan roolin vahvistamista osaksi terveydenhuoltoa, sote-palveluita ja sote-rakenteita kaikkien osapuolten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tueksi. (ArtsEqual toimenpidesuositukset 2016–2020.)

Saavutettavuus taiteen hyvinvointivaikutuksiin tarkoittaa mahdollisuuksia yksilölliseen ja yhteisölliseen paremmin voimiseen. Taideyliopiston julkaisussa kulttuurihyvinvoinnin käsite määritellään seuraavasti:

Kulttuurihyvinvointi viittaa ihmisen yksilölliseen tai yhteisöllisesti jaettuun kokemukseen siitä, että kulttuuri ja taide lisäävät hyvinvointia tai ovat yhteydessä siihen. Toisaalta kyseessä on ilmiö, jossa kulttuuri ja taide kannattavat tai välittävät erilaisia hyvinvointiin liittyviä merkityksiä ja vaikutuksia. Kulttuurihyvinvointi on kulttuuristen tarpeiden täyttymistä: ihminen on kulttuurinen, luova, itseään ilmaiseva ja kommunikoiva olento riippumatta iästään, voinnistaan tai elinolosuhteistaan. (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 16.)

3 Eettistä ohjaajuutta etsimässä

Tiloja ja tilanteita ilman minkäänlaista ohjausta on vähän tai ehkei ollenkaan. Ihminen on aina vuorovaikutuksessa johonkin, itseen, toisiin tai ympäristöön, ja vuorovaikutus ohjaa jonnekin, omaan tai toisten ehdottamaan suuntaan. Ohjaus on vuorovaikutusta, ja kaikki vuorovaikutus monissa muodoissaan on niin tavanomaista, että se tuntuu muuttuvan joskus näkymättömäksi kuin happi, jota hengitämme. Vuorovaikutus on läsnä ja olennaista, se vaikuttaa välillämme, mutta se saattaa silti unohtua esimerkiksi tiedostamisesta ja keskusteluista ja siten myös tilojen ja tilanteiden suunnittelusta.

Joskus vuorovaikutuksen ja ohjauksen huomaa vasta, jos se puuttuu. Huomaisin, jos katukyltit poistettaisiin, jos silloilla ei olisi kaiteita tai jos liikennevaloista poistuisivat äänet. Huomaisin, jos hississä ei olisi nappeja, ja huomaisin, jos tervehtiminen lopetettaisiin. Ohjaus saattaa kadota tahattomasti näkymättömäksi myös silloin, jos se ei ole saavutettavaa. Jos aistimukset tai muu kokemuksellinen ei tavoita, ei ehkä edes tiedä, mikä puuttuu ja mistä jää ulkopuolelle, tai ei ymmärrä, miksi jokin toimii tai ei toimi jollekin toiselle. Kokemusmaailmamme ovat erilaiset. (Ks. esim. Wessman 2021.)

Ammatissaan ohjaajat toimivat usein monien ihmisten, tarpeiden ja toimintojen välisinä siltoina. Yhteisöjen vuorovaikutuksen rakenteista ja vuorovaikutuksen laadusta riippuen ohjaajien ja kaikkien muidenkin vuorovaikutuksellisissa verkostoissa toimivien ihmisten osaaminen voi vaikuttaa yhteiseen ja monien yksilöiden hyvinvointiin. Ohjaajan osaaminen voi hyödyttää verkostoissa, jos ohjaaja nähdään potentiaalina, jolloin ohjaajien koulutukseen, palkkaamiseen ja työlöihin kannattaa panostaa. Ohjaustyötä voidaan toteuttaa monilla nimikkeillä, esimerkiksi suunnittelijana, koordinaattorina, tiedottajana, asiakaspalvelijana tai yleisöyöntekijänä, ja myös ohjaaja-nimikkeellä nimettyyn työnkuvaan voi kuulua useiden eri ammattialojen töitä, kuten viestintää, markkinointia, koordinoitua, ohjaus- ja opetussuunnittelua, asiakas- ja yleisötyötä ja monia muita tehtäviä. Ohjaajat voivat olla jalkautujia, kenttäyöntekijöitä, joiden työhön kuuluvat sekä ihmiset että olosuhteet. Esimerkiksi oppilaitoksissa tai taidekasvatuksen parissa ohjaaja saattaa toimia tuetun oppimisen moniammatillisessa tiimissä ja osana syrjäytymisen ehkäisemisen verkostoja. (Ks. esim. Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM),

Harrastamisen Suomen malli -hanke 2021.) Ohjaaja voi olla se henkilö instituutiossa, joka näkee osallistujat välitiloissa ja siirtymissä, ja ohjaaja voi olla se henkilö, joka on sekä tarpeeksi ulkopuolinen että tarpeeksi sisäpiiriläinen kuuntelijaksi. Ohjaaminen voi olla monen erityisalan rajapinnoilla tapahtuvaa toimintaa ohjaajan nimikkeellä ja statuksella. Taideohjaajana ohjaajan työn voi kokea myös itsenäisenä taidemuotona, yhteisötaiteena. Osallistujat ja ohjaajat voivat olla tasavertaisesti taiteen tekijöitä ja luoda ajatuksia ja kokemuksia, jotka eivät voisi syntyä samanlaisina missään muussa hetkessä.

”Hyvin koulutettu henkilökunta, jolla on vapaus käyttää mielikuvitustaan ja toimia joustavasti, lisää saavutettavuutta enemmän kuin mikään tekninen ratkaisu”, todetaan Opetus- ja kulttuuriministeriön Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan julkaisemassa Esteettömyyttä pikkurahalla-oppaassa (2004, 9). Esteettömyyden edistämiseksi ohjaamisessa on sekä käyttämättömiä potentiaaleja että ohjaajan vallasta syntyviä riskitekijöitä. Esteettömyys- ja yhdenvertaisuus-opetusmoduulit olisivat tärkeitä kaikilla aloilla potentiaalien ja riskien vuoksi.

Esteettömyystaidoilla, tiedolla ja motivaatiolla varustettujen osaajien ei tarvitse odottaa ohjeita pelkästään ylhäältäpäin tai lainsäädännöstä. Ohjaaja voi olla osa itsetehtyä yhdenvertaisuutta ja myös organisaation toimeenpaneva aktivisti. Tee-se-itse, maker-kulttuuri, tai Atte Häkkisen (2019, 36–37) suomennosehdotusta käyttäen: värkkäilykulttuuri, on asenne ja ajatusmalli, jossa ihminen nähdään passiivisen kohteen sijaan aktiivisena toimijana. Havaitsen värkkäilykulttuurin kiinnostavaksi esteettömyyden yhteydessä pohdittuna. Usein värkkäily, itse tekeminen, on ollut välttämätöntä esteettömyyden edistämiseksi. Ihmiset, joille yhteiskunta ei ole saavutettava, ovat kehittäneet omia välineitä, vaatteita, laitteita, viestintäkanavia, yhteisöjä ja toimintatapoja, nykyisin myös virtuaalitodellisuuksiin (Nissinen 2020). Värkkäily on ollut esteettömyystyössä usein pakon sanelemaa, mutta kenties tiedon ja ymmärryksen levitessä myös vapaasta halusta tehdyt oma-aloitteiset yhdenvertaisuustoimet voivat yleistyä, ja aktivistiset teot voivat toimia myös keskustelun avaajina.

3.1 Esteettömyyden kartoittaminen

Ohjausta voidaan kartoittaa ja suunnitella kohderyhmälle tai pyrkien tekemään tilanteista sopivia kaikille. Esteettömyyttä kehitettäessä voidaan ohjaus-, saavutettavuus- ja esteettömyyssuunnittelun ohella käyttää termejä Design for All (DfA) tai palvelumuotoilu. Palvelumuotoilussa voidaan huomioida osallistuvan ihmisen toiveet ja motiivit, tunnetilat, arvostukset ja osaaminen, aistihavainnot ja niiden rajoitteet eli vuorovaikutustilanne ja ohjaus kokonaisvaltaisesti ja kehollisesti. (Koivisto 2009, 33–34.) Kokonaisvaltaisessa esteettömyyssuunnittelussa on hyvä huomioida kaikki kohtausolosuhteiden osapuolet, muuten yhdenvertaisuus ei toteudu kaikkien terveellisyyttä ja turvallisuutta edistäen. Saavutettavuus- ja esteettömyyskartoitukset ovat tärkeä osa toiminnan suunnittelua, ja niiden pohjalta tilanteiden yhdenvertaisuutta ja omia valmiuksia voidaan kehittää.

Kartoittamisen yhteydessä voidaan havaita toimintaympäristöä ja pohtia toiminnan tapoja. Kartoittamista voi tehdä oman kokemuksen kautta ja toisten kokemuksia kuunnellen (Salovaara 2012, 77). Kartoittamisen tarkoitus on johtaa suunnitteluun ja muutoksiin toimintatavoissa, suunnittelu antaa suuntaa.

Se kasvaa mihin keskittyy, todetaan osuvasti elämäntapaoppaissa. Sama pätee organisaatioissa ja yhteisöissä. Toimintaa ohjaavien arvojen, strategioiden, toimintasuunnitelmien ja budjettien kirjauksessa määritellään, mikä on meille tärkeää. Jos yhdenvertaisuus, osallisuus ja erityisryhmien osallistumisen tukeminen loistaa dokumenteissa poissaolollaan, ei se todennäköisesti ole läsnä toiminnan toteutuksessa. (Kuitu 2020,16.)

Kartoittamisen ja suunnittelun avuksi löytyy kartoittamisen tarkistus pohjia ja muistilistoja, joiden tarkoituksena on, ettei mitään olennaista pääsisi unohtumaan ja huomioiduksi tulisi useita kokemuksia ja tarpeita. Lisäksi kartoituskarttojen ja tarkistus pohjien mukana leviää usein monialaisen tiimityön ja asiantuntijoiden tuottamaa tietoa, ja kartoituksia tehdessä voi oivaltaa ja oppia katsomaan tilanteita uusista näkökulmista. (Ks. esim. THL:n materiaalit: Edistääkö toiminta osallisuutta? 24 apukysymystä. 2021; Yhdenvertaisuus.fi). Erityisesti kulttuurialalle suunnattuja laajoja kartoittamisen pohjia on tarjolla Kulttuuria kaikille -palvelun verkkosivuilla. Lisäksi esteettömyyskartoituksia ja saavutettavuuskoulutuksia voi tilata yhdistyksiltä. (Ks. esim. ESKE ry; Seta ry; Aisti ry; Turun sanataideyhdistys ry.)

Uusia kartoittamisen välineitä voidaan kehittää, kun huomataan tarve ja välineiden puute. ArtsEqual-hankkeen raportissa ihmetellään, miten on mahdollista, ettemme edes huomaa niitä ihmisryhmiä, jotka jäävät toimintamme ulkopuolelle ja puuttuvat toiminnastamme (ArtsEqual 2021, 37). Kenen ääntä emme kuule, siksi että se ei kuulu? Millainen väline voisi vastata tähän havaittuun tarpeeseen? Taidealalla on jo monia olemassa olevia menetelmiä, joita esteettömyysoosaamiseen yhdistettynä voisi hyödyntää näkymättömien osallistumisen esteiden havaitsemiseen. Esimerkiksi sanataiteen Korvaruno-menetelmä voisi olla yksi välineistä (Turun sanataideyhdistys ry; Harju, Vähämaa & Perttu 2019).

Lisäksi luoviin menetelmiin voisi kenties etsiä täydentävää osaamista ja näkökulmia toisten alojen esteettömyydestä. Esimerkiksi, Esteille hyvästit! -kirjassa esitellään Esteettömyysluotain näkymättömien osallistumisen esteiden kartoittamiseksi -menetelmä. Esteettömyysluotain kehitettiin Esteetön lapsuus -hankkeessa vastauksena neurokirjon lasten vanhempien toiveeseen välineestä, jolla voisi ”amentaa toiveikkautta ja vinkkejä arjen sujumattomiin tilanteisiin”. (Oksanen & Solasvaara (toim.) 2017–2019.) Monialaisilla menetelmillä ja yhdistelmillä voi syntyä uudenlaista vuorovaikutusta, tietoa ja osaamista.

3.2 Esteettömyydestä viestiminen

Esteettömyyden ja yhdenvertaisuuden kartoittamisen ja suunnittelun lisäksi tiedon ja toimenpiteiden olisi hyödyllistä siirtyä suunnitelmista käytäntöön. Potentiaali-hankkeen (2021) opetus- ja ohjaushenkilöille toteuttamassa kyselyssä kulttuuri- ja sukupuolitietoisesta ohjauksesta ilmeni, että yleensä vastaajien työpaikoilla oli tehty toiminnallinen ja henkilöstöpoliittinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma, mutta suurelle osalle vastaajista niiden sisällöt olivat vieraita. Tulosten mukaan suunnitelmien sisällön huono tunnettuus, suunnitelman puuttumisen ohella, ennakoivat sitä, että ohjauksen toimintamallit eivät konkreettisesti edistä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista (Potentiaalihanke 2021). Jotta kartoitus ja suunnittelu siirtyvät käytäntöön ja tieto kulkee yhteistoiminnallisissa tiloissa kaikille osapuolille, tarvitaan siis monen suuntaista ja saavutettavaa viestintää.

Tavat, miten yhdenvertaisuus- ja esteettömyyssuunnitelmista viestitään organisaatioiden sisällä ja ulospäin asiakkaille ja osallistujille, vaihtelevat suuresti. Vaihtelevuutta löytyy myös siitä, millä nimellä, mistä ja miten tehtynä tiedot löytyvät. Viestintää suunnitellessa voi pohtia sisältöä ja sen lisäksi teknistä ja kielellistä toteutustapaa, eli päätettävänä on: mitä viestitään, missä viestitään ja miten viestitään.

Kulttuuria kaikille -palvelun julkaisussa Entä saavutettavuus? (3/2016, 6–12) ohjeistetaan kertomaan esteettömyys- ja saavutettavuusselosteiden sisällössä ainakin näiden seikkojen esteettömyys: sisäänkäynti, wc, parkkipaikat, kulkureitit, hissit, katsomon pyörätuolipaikat ja -korokkeet, induktiosilmukat, avustajien ja tulkin maksuton sisäänpääsy ja keneltä voi kysyä lisätietoja. Osallistumisen esteitä voi madaltaa myös esimerkiksi kertomalla sosiaalisen tarinan.

Sosiaalinen tarina on kuvin ja tekstein kerrottu tarina siitä, mitä jossakin sosiaalisessa tilanteessa tapahtuu. Tarinan voi tehdä esimerkiksi museokäynnistä. Tärkeää on kertoa, missä järjestyksessä asiat tapahtuvat ja missä ne tapahtuvat. Sosiaalinen tarina auttaa keskittymään kulttuurielämykseen. Tarinan avulla voi hahmottaa, milloin tilanne alkaa ja milloin loppuu. Tämä voi hälventää epävarmuutta. Tarinan avulla sosiaalisia tilanteita voidaan ennakoida, tehdä tutummaksi ja turvallisemmaksi. (Kulttuuria kaikille -palvelun julkaisuja 1/2021, 103)

Se, että kertoo ja kuvailee avoimesti, millaista tapahtumassa on, antaa osallistujalle mahdollisuuksia tarkastella itse, onko tapahtuma hänelle itselleen saavutettava. Sosiaalinen tarina palvelee monenlaisia käyttäjiä, vaikka nimitys olisi esimerkiksi ”autismiystävällinen kuvaus”. ”Autismiystävällinen kuvaus museovierailusta” löytyy Amox Rex museon sivuilta, ja esimerkiksi myös Turun Kaupunginteatterin verkkosivuilta löytyy sosiaalinen tarina ”Kun tulet teatteriin” -sivu (Amox Rex-museo; Turun Kaupunginteatteri).

Myös esteet kannattaa kertoa avoimesti. Esteiden kertominen on hyvää palvelua ja kertoo siitä, että esteettömyyttä on ylipäättään ajateltu (Kulttuuria kaikille -palvelu 3/2016, 4). Jos esteettömyystiedot ovat virheelliset tai tiedoissa ilmoitettu yhteyshenkilö ei ole esteettömyyteen ja saavutettavuuteen perehtynyt ja aidosti kiinnostunut, osallistuja voi joutua epäkunnioittaviin ja epäterveellisiin tilanteisiin tai vaaratilanteisiin. ”Eikö se ramppi voisi olla vähän jyrkempi? No ei voi!”, kirjoittaa Kalevi Könkkö kirjassa Samasta

ovesta (2012, 3), miten tietämättömyys esteettömyyden toteuttamisesta kuuluu joskus kysymyksissä. Esteettömyydessä on monia osa-alueita, joissa asioiden täytyy toteutua perustellusti tietyllä tavalla.

”Ethän lannistu, vaikka kohteessasi kaikki ei vielä olisi saavutettavuuden kannalta kunnossa”, toivotaan Kulttuuria kaikille -palvelun julkaisussa Entä Saavutettavuus? (3/2016, 4). Esteettömyys- ja saavutettavuustiedotteen tekijä ei parhaalla tahdolla ja taidollakaan voi kertoa kaikkia kaikille olennaisia tietoja, sillä esteet voivat olla jokaiselle ihmiselle omanlaisensa ja ymmärrys erilaisista osallistumisen esteistä syvenee ja laajenee jatkuvasti.

Erilaiset sanat ja lauserakenteet tai kommunikaation tavat tavoittavat eri ihmiset, ja tehokas viestintä on erilaista eri ihmisille (Salovaara 2012, 77). Tehokas viestintä voi tarkoittaa myös sanavalintoja ja lauseiden muotoilua, mitä huomioidaan esimerkiksi selkokielessä ja turvallisempien tilojen periaatteissa, ja sukupuoli- kulttuuri ja traumasensitiivisessä ohjauskielessä. (Salovaara 2012, 77–78; Airaksinen 2020; Kapulainen & Kapulainen (toim.) 2020, 73 & 109; Utopia Helsinki.) Esteettömyyden edistämistä voi harjoitella kuuntelemalla ja keskustelemalla, mutta kaiken osaavaksi kehittymisen vaaraa tuskin on.

3.3 Avoimena oppimiselle

Kun luodaan uusia toimintatapoja, on kenties hyvä hyväksyä, että muutokset ovat joskus äkillisen tai yksittäisen tapahtuman sijaan prosessi. Matka kohti laajempaa esteettömyyttä voi tapahtua osin tietoisesti, mutta osin myös vahingossa. Esimerkiksi Turun Kirjakahvilan sukupuolisensitiivisten vessojen syntyprosessissa kerrotaan näin:

Turvallisempaa tilaa on osaltaan ollut luomassa myös Kirjakahvilan vessojen sukupuolineutralointi. Aluksi ovien symbolit peitettiin aina Qlubien ajaksi transsensitiivisillä ja sukupuolineutraaleilla wc-kylteillä. Jonkun aikaa joku jaksoi ahkerasti poistaa kyltit vessojen ovista Qlubin jälkeen, mutta lopulta ne unohtuivat paikoilleen, eikä kyltteihin sen koommin ole koskettu. (Uotila 2011, 43.)

Joskus toimintatavat muuttuvat suunnittelulla ja joskus havaitsemalla toiminta käytännön kautta hyväksi, tutkimalla ja kokeilemalla, vuorovaikutuksessa.

Erilaiset yhteisöt ja yhdistykset tarjoavat materiaalia ja tapahtumia, joissa voi tutustua esteettömyyttä edistäviin käytäntöihin, ja yhdistykset ovat myös paikkoja, joista voi kysyä neuvoa. Esimerkiksi Eske ry:n videoissa on mahdollista tutustua monenlaisiin esteettömyyden haasteisiin ja ratkaisuihin, ja esimerkiksi Dida, Disability Day Art & Action -festivaaleilla, Kynnyskinossa ja ACCAC Finland - Esteetön taide ja kulttuuri ry:n tapahtumissa voi kokea saavutettavampaa taidetta, ja tapahtumissa voi tutustua siihen, miten esteettömämpää kulttuuritoimintaa voidaan käytännössä järjestää. (Eske ry 2021; Dida 2021; Kynnyskino 2021; ACCAC Finland.)

Oppimisen halussa voi kääntyä yhdistysten, tapahtumien ja muiden verkostojen puoleen. Yksittäinen ihminen ei aina halua tulla nähdyksi jonkin ominaisuuden tai ihmisryhmän edustajana, ja kaikilla on oikeus yksityisyyteen. Vammainen ei aina halua tulla nähdyksi ensisijaisesti vammaisten edustajana, sokea sokeiden, vanhus vanhusten tai pitkä pitkien edustajana. Iso Numero lehdessä Kynnys ry:n tiedottaja Sanni Purhonen muistuttaa: ”Näe ihminen”. Vammaisuus tai mikään muukaan ominaisuus ei ole koko ihminen. (Purhonen 2021.)

3.4 Ohjaajan valta ja tunnetaidot

Ohjaajan asemaan liittyy lähtökohtaisesti valtaa, esimerkiksi valtaa päättää, miten tilassa ollaan ja toimitaan. Ohjaajan asemassa on mahdollista edistää yhdenvertaisia toimintatapoja, mutta tämän potentiaalin lisäksi ohjaajan valta-asema voi myös olla riski yhdenvertaisuudelle. Hyväkin tarkoittava ohjaaja voi vaurioittaa osallistujia, jos ohjaaja .syntyperän, varallisuuden tai muun elitistisen näkemyksen mukaan oikeutettuna. Lisäksi jos ohjaajan omia rajoja ei ole koskaan kunnioitettu, ohjaajan voi olla vaikea kokea empatiaa tai yhteyttä toisiin ihmisiin ja ymmärtää mitä termit omat ja toisten rajat ylittää tarkoittavat, ja miten voi ohjaajana tunnistaa ja luoda osallistavaa toimintaa, jossa osallistuja on aidosti toimintavaltainen, tasavertainen ja aktiivinen toimija. (Kolk 2014, 102; Aaltola & Keto 2017, 37; Ihalainen 2021, 14.)

Emmi Ihalainen (2021, 13–14) kirjoittaa opinnäytetyössään karismaattisten ohjaajajen haitallisista vaikutuksista ja tutkii tunnetaitoja ohjaajan vallan purkamista edistävänä työvälineenä. Jos ohjaaja pystyy tiedostamaan ja kantamaan omat tunteensa, osallistujille jää tilaa toimia itseään kunnioittaen. Käytännössä tunnetaitotietoinen ohjaajuus voisi ilmetä esimerkiksi esitystaiteilija Emilia Kokon kuvaamalla tavalla:

Omissa esityksissäni sanon aina aluksi, että saa lähteä, jos yhtään tulee sellainen olo, että täytyy. Olen tehnyt sen tunnetyön, että täältä voi lähteä koska tahansa, eikä siitä aiheudu mulle mitään. Jos joku poistuu, vain ilahdun siitä, että joku kuunteli omia rajojaan. Ei missään kohtaa elämässäkään ole sellaista, että suostumuksen pitäisi pysyä, kun se on kerran annettu. Koska tahansa pitää voida sanoa ei. (Kokko 2019.)

Pyrkimys tasavertaiseen osallistujälähtöisyyteen on pyrkimystä terveyden ja hyvinvoinnin tukemiseen (Emerson 2015, 20–21). Vapaa liike, esimerkiksi kynän liike paperilla tai oman kehon olinpaikasta ja asennosta päättäminen ja oman kehon kokemuksiin vaikuttaminen itse päätettynä sen verran kuin mahdollista, voi olla viesti turvallisuudesta.

Koska liikkumisen mahdollisuus on perustava oletus kaikessa kokemisessamme, tämän mahdollisuuden yllättävä kyseenalaistuminen ja siirtyminen pois kontrollistamme järkyttää myös sitä, minkälaisina subjekteina olemme tottuneet pitämään itseämme ja miten suhteudumme maailmaan. (Tirkkonen 2019, 37–43.)

Ohjaaja voi siis pyrkiä tarjoamaan itse valittua liikkumisen ja ajattelemisen tilaa, jolloin tilanteesta saattaa syntyä yhdenvertaisempi ja aidosti osallistavampi. Osallistuja saa tunnustella itse, millaisia asioita ja aiheita kohti hän haluaa mennä, eikä ohjaaja pääätä osallistujan parasta hänen puolestaan. Marjo Vuorikoski sanoittaa pyrkimystä tasavertaisuuteen Feministisen pedagogiikan ABC kirjassa näin:

Ehkä merkittävimpänä haasteena pidän ohjaajan eettistä vastuuta. Valtauttamaan pyrkivänä opettajana olen aina yrittänyt muistaa, että osallistujia ei kuulu johdattaa ajattelemaan tai tietämään minun tavallani, vaan heidän pitää voida etsiä omia teitään. Oletan, että toisinaan olen onnistunut antamaan tilaa, toisinaan en. (Vuorikoski 2018, 134.)

3.5 Esteettömyyttä traumasensitiivisellä ohjauskielellä

Yhtenä välineenä ohjaajan vallan purkamiseen ja siitä aiheutuvien riskien ehkäisemiseen voi hyödyntää myös traumasensitiivisen joogan (TCTSY) ohjauskieltä. Vaikka menetelmä on kehitetty TCTSY-joogan ohjauskieleksi, menetelmää voi soveltaa myös muihin ohjaus- ja vuorovaikutustilanteisiin. TCTSY-menetelmää on kehitetty moniammatillisessa kansainvälisessä yhteistyössä osallistujien kanssa, ja ohjaajat toimivat ympäri maailmaa monenlaisissa terapeuttisissa, terveyden ja sosiaalityön ympäristöissä. TCTSY-menetelmä pohjautuu traumateoriaan, kiintymyssuhdeteoriaan ja neurologiaan. (TCTSY.)

Kuten taiteella myös joogalla on tutkittuja terveysvaikutuksia, mutta samoin kuin taiteessa, joogassakaan saavutettavuus hyvinvointivaikutuksiin ei tapahdu itsestäänselvästi, vaan riippuu toimintatavoista ja käytetyistä menetelmistä (ArtsEqual 2016, 3). TCTSY-menetelmän vaikuttavuutta on todettu monin tutkimuksin, mutta tutkimusta TCTSY-kielen käytöstä taiteen ohjauskielenä ei vielä ole (TCTSY).

Kuten luvussa 2.3 Näkymättömät osallistumisen esteet todettiin, tasa-arvo tai syrjintä näkyvät yhteiskuntarakenteiden lisäksi myös ihmisen fyysisissä rakenteissa. Traumot voivat muuttaa aivojen rakennetta, hermoston tapaa toimia ja tallentua myös geneettisesti periytyväksi. Syrjivä sanoitus tai kyltti on fyysinen kolhaisu, ja tasavertaisuutta edistävä ohjauskieli voi ehkäistä fyysisiä vaurioita. Sanat voivat lisäksi olla myös fyysinen avuste ja toiminnan tuki, sillä turvallisuuden tunne edistää toimintakykyä. (Kolk 2014, 39–47, 74–86.)

TCTSY-jooga ja yhteisöllinen sanataide ovat monilta peruselementeiltään yhteneväiset. Kummassakin toiminnassa ovat läsnä ohjaaja ja osallistujat ja toiminnan tarkoitus on olla osallistavaa ja osallistujalähtöistä, ja ohjaaminen tapahtuu yleensä sanallisesti. Traumasensitiivisen ohjauskielen menetelmään sisältyy sukupuoli- ja kulttuurisensitiivisyys sekä vertailevien adjektiivien tai muulla tavoin arvottavien ilmaisujen välttäminen. Arvottavista ilmaisuista oikein-väärin tai hyvä-huono poistuminen saattaa näyttäytyä sanataideohjauksissa esimerkiksi sallivana ilmapiirinä tai

ohjaajan kutsuna kielen säännöillä ja sanoilla leikkimiseen (ks. esim. Kirjan talo ry 2021; Sanataideakatemia 2021). Kummassakaan menetelmässä osallistujia ei yleensä ohjata koskettamalla, eikä osallistujan tulkintaan harjoituksesta yleensä puututa eikä tulkintaa ohjata ohjaajan haluamaan suuntaan. Tavoitteena on luoda tila, jossa osallistuja voi etsiä omaa ääntä, oman elämän agenda ja olla oman elämänsä toimija. Kummassakin toiminta on tutkimista ja kokeilemista valmiiden vastausten sijaan. Sekä joogassa että sanataiteessa osallistutaan kehon kanssa ja keho tapahtuu ryhmätoiminnan jaetussa tilassa. Kumpikin menetelmä voi, ohjaajan motivaatiosta ja osaamisesta riippuen, edistää esteettömyyttä, liittymistä vuorovaikutukselliseen, sanojen ja kehon kanssa toimivaan yhteisöön. (Kirjan talo – Bokens hus ry; Emerson 2015.)

Tässä opinnäytetyössäni käytän ohjauskielen sovellettavien periaatteiden esittelyyn (liite 7 & 8) lähteenä teosta *Overcoming Trauma Through Yoga – Reclaiming your body* (Emerson & Hopper 2011) ja syventävänä tiedollisena lähteenä olen käyttänyt teosta *The Body Keeps the Score* (Kolk 2014). Olen pyrkinyt ohjausperiaatteiden suomennoksissa termeihin, jotka viittaisivat siihen, mitä periaatteet tarkoittavat käytännössä. Esimerkiksi periaatteen ”being present” voisi suomentaa ”läsnäolo”, mutta valitsin abstraktin läsnäolo-termin sijaan käännökseksi ”nyt-hetkessä toimiminen”. Tällä valinnalla pyrin kertomaan, mitä läsnäolo voi käytännössä tarkoittaa. Ohjausperiaatteet ovat 1) tasavertaisuus (no coercion), 2) kutsuva kielenkäyttö (invitational language), 3) kehotunteen sanoittaminen (interoception), 4) autenttinen, jaettu kokemus (shared authentic experience), 5) valintojen mahdollistaminen (supporting choice making) ja 6) nyt-hetkessä toimiminen (being present). (Emerson 2015, 8, 35, 52, 56, 60–63, 93–108.)

Keho kuulee kielen hieman eri tavoin kuin tietoinen mieli. Jos ohjaaja esimerkiksi sanoo imperatiivia käyttäen: ”Kirjoita kolme lausetta”, tiedän, etten ole aidosti vaarassa, vaikka kirjoittaisin vain kaksi. Ohjausasetelmissä ohjaaja on kuitenkin lähtökohtaisesti auktoriteetti, ja lisäksi ryhmässä voi olla vaikea toimia toisin kuin muut, varsinkaan, jos ei pidä katseiden tai huomion kohteeksi joutumisesta tai jos omassa kokemuksessa on, ettei omia valintoja voi tai saa tehdä. Esimerkiksi laitoksissa eläneellä ihmisellä ei välttämättä ole kokemusta siitä, että voisi valita juuri mitään tai ollenkaan. Tällöin pienikin valinnan tekeminen voi olla suuri saavutus ja kokemus omasta ihmisarvosta.

Ohjauskielen avulla aitoja valinnan mahdollisuuksia voi tukea poistamalla käskymuodon käytöstä, ja käyttää sen sijaan ehdotuksia, kutsuvaa kieltä (invitational language), ja voi jättää tilaa vaihtoehdoille (supporting choice making).

On traumasensitiivisen ohjauskielen mukaista sanoittaa myös, että ohjauksista voi poistua koska tahansa ja osallistua voi myös olemalla paikalla tekemättä silti mitään ohjaajan ehdottamaa. Oman kehon omistajuus pysyy omana myös ryhmätoiminnan aikana (no coercion). Lasten ja nuorten ohjauksissa turvallisuussopimukset, esimerkiksi aikuisen vastuu osallistujista ohjaushetken aikana, tai liikuntarajoitteet voivat joskus estää vapaan liikkeen tarjoamisen tilasta pois ja takaisin, mutta ohjaustilan sisälle voi kenties silti järjestää siirtymätiloja, vaikkapa sohvaryhmän tai alueen lepäämistä varten, tai voi olla lupa laittaa kuulokkeet korville.

Liikkumavapautta ja oman kehon huomioimista nyt-hetkessä (interoception) voi luoda tilanteisiin myös esineiden ja tekemisen avulla. Turvakahvi, käsissä pideltävä kuppi tai kännykän katselun, piirtämisen, kutomisen tai muun liikkeen salliminen voi antaa keholle mahdollisuuksia toteuttaa liikkeen ja pysähtymisen yksilöllisiä tarpeita. Liikkeen ja omien valintojen salliminen voi toimia itsesäätelyn apuna ja estää tilanteiden kärjistymistä. Oman läsnäolon intensiteetin säätämisen mahdollisuus voi estää sairaskohtauksia, esimerkiksi ahdistusta, paniikkikohtauksia, dissosiaatiota ja migreeniä. Liikkumisen ja valinnan vapauden ohella aistit ovat yksi tapa huomioida nyt-hetki niin, että kokemusta voi itse säädellä. Voi valita piteleekö tulikuumaa teekuppia vai vasta jäähtynyttä, tai laskeeko kupin pöydälle. Ohjaaja voi muistuttaa valintojen mahdollisuudesta tekemättä valintoja kenenkään muun puolesta kuin itsensä. Autenttisuus (authentic shared experience) tarkoittaa, että myös ohjaaja on oikeutettu esteettömyyteen ja tarpeisiin, myös ohjaaja saa olla monenlainen ja kehollinen.

Vuorovaikutuksesta ja suostumuksellisuudesta esteettömyyden edistäjinä puhutaan myös Talk-verkkojulkaisun artikkelissa:

Työryhmän hyvinvoinnin huomioiminen voi olla vaikkapa keskusteluiden järjestämistä, rentoutumisharjoitteiden ohjaamista, palautumisen mahdollistavan harjoitusaikataulun suunnittelua ja työskentelyn suostumuksellisuuden varmistamista. Hyviä kysymyksiä

suostumuksellisuuden varmistamiseen ohjaajana ovat esimerkiksi: ”Onko sinulle ok, jos teemme näin?”, ”Käykö tämä?” tai ”Onko sinulla mukava olla? Voisimmeko tehdä jotain toisin, jotta sinun olisi helpompi tehdä työsi? (Hirvaskero ym. 2021)

Usein ihminen tietää, mikä itselle toimii, varsinkin jos pääsee tutkimaan, kokeilemaan ja valitsemaan, ja jos olemisen normit eivät estä ohjaustilanteen muotoutumista sopivaksi ja uudeksi juuri sen hetkisille osallistujille. Kännykän käyttäminen ei ole aina epäkohteliasta vaan joskus se on viisasta oman osallistumisen tukemista, jotta voisi olla yhdessä muiden kanssa. Katsekontaktin vaatiminen ei aina edistä kommunikaatiota, mutta katsekontaktin vaatiminen voi estää osallistumisen. Piiri ole aina yhdenvertaisin muoto kohdata, vaan rasittava muoto, jos katseet tai katsotuksi tuleminen ovat kuormittavia. Avoimuus sosiaalisen liittymisen ja kehollisuuden moninaisuudelle ja uudelle ajattelulle siitä, mitä hyvä ryhmätilanne tarkoittaa, voi synnyttää uusia ja esteettömyyttä edistäviä yhdessä olemisen tapoja. (Oksanen & Sollaavaara 2017–2019, 14–16.) Sanataidetoiminnassa voin vaikkapa esittää kysymyksen: ”Minkä muotoinen piirimme olisi tänään?”, jolloin jokainen voi etsiä tilasta itselleen sopivan sijainnin.

Osallistuminen voi näyttää monenlaiselta, eikä osallistuminen aina näy ohjaajalle. Osallistujalle merkityksellisimmät omaa toimijuutta tukevat edistysaskeleet ja tärkeät oivallukset voivat tapahtua ohjaustilanteen lisäksi niiden ulkopuolella ja myös osallistujan valinnassa, ettei tule ohjaustilanteeseen ollenkaan. Joskus ohjaustilanteen tarjoaminen, jotta siitä voisi kieltäytyä, voi olla merkityksellistä ja hyvinvointia tukevaa oman tahdon ja valintojen harjoittelua ja ilmaisua.

Ohjaajan hyvä tahto on hyvä lähtökohta ohjaajuudelle, mutta hyvä tahto tarvitsee tueksi tietoa ja työvälineitä. Väsyneenä tai muissa inhimillisissä oloissa tieto ja työvälineet takaavat ammatillista laatua ja turvallisuutta kaikille osapuolille. Lisäksi oma näkemys toisen parhaasta, vaikka kuinka hyvästä sydäimestä kumpuavana, voi olla osallistujalle täysin virheellinen, mikä saattaa estää osallistumista tai kulttuuritoiminnan hyvinvointivaikutuksia.

No intervention that takes power away from the survivor can possibly foster recovery, no matter how much it appears to be in her immediate best interest (Herman, J. 1992, 133).

Ajattelen traumasensitiivisen ohjauskielen ja sanatietoisuuden merkittäväksi esteettömyyden edistämisen välineeksi sen vuoksi, että ohjauskielen käytön voi ottaa käyttöön heti perehdytyksen jälkeen, minkä lisäksi väline ei vaadi taloudellisia eikä ajallisia resursseja. Sanat ja kieli ovat olemassa olevat välineet, eivät uudet välineet, joten käyttöönotto ei vaadi sitä, että vanhaan toimintaan pitäisi mahduttaa jotain uutta. Lisäksi kielen vastaanottajana on aina myös kielen käyttäjä itse. Puhuja kuulee oman äänensä, lukee oman tekstinsä tai kokee omat viittomansa ja oman ilmaisunsa, joten kielen hyvinvointivaikutukset koskettavat myös ohjaajaa itseään. Jos ohjaaja puhuu osallistujille: ”Voit kokeilla, haluaisitko tänään istua lattialla vai tuolilla”, myös ohjaaja itse voi huomata oman kehonsa haluamiset ja tarpeet ja harjoitella omannäköisten valintojen tekemistä.

3.6 Saavutettavuutta sanataiteella

Sanat lähtevät kehoista ja otetaan vastaan kehoissa. Ihminen siinä muodossa kuin me sen tunnemme, tapahtuu kehossa. Ihmisen tapahtumapaikka on keho. Yhteiskunta toimii sanoilla, ja erilaisilla kehoilla on erilaisia mahdollisuuksia päästä mukaan sanoilla toimivaan maailmaan. Pohdin tässä luvussa, miten sanataiteen ominaisuuksia ja vahvuuksia esteettömyyden edistämiseksi. Käytän tässä luvussa termiä saavutettavuus, sillä ”saavutettava sanataide” on käsite, joka on jossain määrin vakiintumassa tarkoittamaan esteettömyyttä laajasti ymmärretyssä ja kokonaisvaltaisessa merkityksessä (ks. esim. Turun sanataideyhdistys ry).

Sanataide voi olla kaikkea, mitä sanoilla ilmaistaan ja luodaan. Sanat voivat muodostua kirjaimista, kuvista, viittomista ja muista symboleista. Taidelajina sanataide tuntuu väistävän lokerointia ja yhtenäisiä määrittämiä, ja jokainen sanataiteen tekijä ja kokija voi ja saa ymmärtää sanataiteen omalla tavallaan. Sanataide on usein monitaidetta, joka voi liittyä kirjallisuuteen ja luovaan kirjoittamiseen, mutta ei välttämättä. Kirjoittamisen lisäksi sanataidetta voi tehdä kertoen, piirtäen, asetellen, rakentaen, ajatellen ja kuunnellen. Sanataide voi olla kielen pilkkomista, tutkimista ja sanallisen maailman tiedostamista, luovaa lukutaitoa ja ilmaisua. Sanataide on vuorovaikutusta, ja ihminen on

aina vuorovaikutuksissa johonkin, itseen, toisiin tai ympäristöön. (Kirjan talo – Bokens hus ry; Turun Sanataideyhdistys ry.)

Sanataide on erityisen yhteiskunnallinen taidemuoto, sillä yhteiskunta toimii painottuneesti sanoilla. Niillä, joilla on pääsy sanoilla toimivaan maailmaan, on paremmat yhteiskunnalliset vaikuttamisen mahdollisuudet, kuin niillä, joille luku- tai kirjoitustaito ovat etäisiä, tai jos pääsyä yhteiseen kommunikaatioon ei ole. Luku- ja kirjoitustaidon opettaminen ei ole sanataiteen tehtävä, mutta sanataide voi tarjota monissa muodoissaan tukea tai vaihtoehtoisen ja laajentavan reitin luku- ja kirjoitustaitoon. Jos peruskoulun menetelmät tai koulu tilana ja tilanteena eivät tue vuorovaikutukseen ja sanalliseen maailmaan pääsyä, sanataide voi olla vaihtoehto.

Sanataiteen menetelmiä tulee hyödyntää, kun halutaan tarjota tukea kouluille, päiväkodeille, perhe- ja nuorisotoimintaan, maahanmuuttajatoimintaan, sekä erilaisiin sosiaali- ja hyvinvointipalveluihin. Sanataidekasvattajat tietävät, kuinka lukemisesta ja kirjoittamisesta tehdään hauskaa, palkitsevaa ja saavutettavaa. Meillä on jo olemassa kokonainen ammattikunta, jonka tehtävä on ratkaista lukuintoon ja kirjoitusmotivaatioon liittyviä ongelmia. (Krutsin 2020.)

Sanalliseen maailmaan pääsy ei välttämättä vaadi kieliopin osaamista nykyisessä digiajassa, jossa laitteet korjaavat tekstiä, isoja alkukirjaimia ei kuule puheessa eikä pilkkusääntöjä tarvitse kaikessa vuorovaikutuksessa. Omaäänisyys ja viestin välittämisen taito, samoin kyky kuunnella ja purkaa kieltä tukee kuitenkin vuorovaikutuksen onnistumisessa ja esimerkiksi medialukutaidossa. Tiedon runsaudessa olennaisen tiedon havaitseminen ja kieli- ja sanatietoisuus voivat antaa turvaa virheelliseltä tai manipuloivalta viestinnältä. Kielitietoisuus voi antaa suojaa myös aikaisemmissa luvuissa käsitellyltä ohjaajan vallalta. Ohjaaja voi pyrkiä olemaan turvallinen ja tasavertainen, mutta sanataiteen menetelmillä ohjaaja voi myös varustaa osallistujia havaitsemaan itse omaa turvallisuuttaan ja vetäytymään ohjaukselta, jos se ei tunnu itselle sopivalta. Lisäksi sanataide voi olla ohjaajan itsereflektion väline. Sanataiteesta itsereflektion välineenä kirjoittaa muun muassa Jenni Hurmerinta Kirjan talon – Bokens hus ry:n julkaisussa *Sanataidetta on!*:

Sanojamme ja ilmaisuamme kontrolloimalla voimme paitsi tuottaa taidetta, myös tietoisesti tehdä mieleemme rakenteita näkyviksi ja jäsentää identiteettiimme kytkeytyviä ajatus- ja tunnemalleja. Sanataiteen hyödyntämä luova ja taiteellinen prosessi kehittää

ihmisen itsetuntemusta sekä maailmankuvaa, mikä tarjoaa kirjoittajalle voimaantumisen kokemuksia. Sanataide avaa silmiä ja herättää aisteja huomaamaan sekä luomaan tarinoita – kokemaan kirjoitusta kaikessa. Se on tapa nähdä ja kokea todellisuutta ja hahmottaa omaa paikkaa siinä. (Hurmerinta.)

Sanojen avulla voi hahmottaa omaa tai yhteistä maailmaa. Sanataidetta voi käyttää myös tiedon keräämiseen yhteisen ymmärryksen lisäämiseksi ja tutkimusvälineenä. Tutkimusvälineenä sanataidetta on käytetty esimerkiksi luontosuhteen havaintojen keräämiseen ja tallentamiseen (Kouri 2020). Lisäksi esimerkkinä sanataiteen käytöstä kokemusten kerääjänä ja äänen kuulemisen edistäjänä on Turun sanataideyhdistyksessä kehitty menetelmä Korvaruno (Turun sanataideyhdistys ry; Harju, Vähämaa & Perttu 2019). Luovilla menetelmillä voi kerätä tietoa ja keskustella kokemuksista monilla esteettömyyttä, yhdenvertaisuutta ja saavutettavuutta edistävillä tavoilla.

Bessel Van Der Kolk (2014, 231, 239, 306–307.) mainitsee luovan kirjoittamisen käytön tehokkaaksi traumatoipumisessa ja havaitsee fragmentoituneiden muistojen ilmaisun kirjoittamalla olevan mahdollisempaa kuin puhuen. Traumasensitiivisen ohjauskielen ja sanataidemenetelmien yhdistelmien kehittäminen voisi olla kiinnostavaa ja mielekästä niiden äänien kuulemiseksi, joita on kaikkein vaikeinta ilmaista sanoilla ja joita nykyisillä haastattelumenetelmillä emme ole tavoittaneet.

Omassa ohjaajan ja kouluttajan työssäni olen käyttänyt sanataidetta havainnollistamaan sanojen fyysistä luonnetta ja konkreettisuutta ilmapiirin ja osallistumisen esteettömyyteen vaikuttavana tekijänä. Takit-harjoituksessa (Liite 9) osallistujia kutsutaan pohtimaan millaiset sanat tuntuvat kehossa miellyttäviltä tai epämiellyttäviltä, ja näitä sanoja saa kirjoittaa kahteen takkiin. Toiseen takkiin voi kirjoittaa sanoja, joiden kuuleminen tai ilmaiseminen tuntuu hyvältä, sanoja, joita haluaisi mieluusti kuulla lisää. Toiseen takkiin voi kirjoittaa sanoja, joita ei haluaisi kuulla tai ilmaista, sanoja, jotka tuntuvat huonoilta, hankaavilta ja epämiellyttäviltä. Traumasensitiivisyys ohjauksessa ilmenee siten, että osallistujia ei ohjata mitään tiettyä ohjaajan valitsemaa päämäärää kohden, vaan kyse on yhdessä tutkimisesta ja havaintojen tekemisestä. Osallistua saa valitsemallaan tavalla, esimerkiksi ajattelemalla, katsomalla, kirjoittamalla tai jutellen. Aktiivista osallistumista voi olla myös paikalta poistuminen. Osallistuminen saa näyttää ohjaajalle monenlaiselta.

Olennaista ja saavutettavuutta ja turvallisuutta edistävää on myös, ettei huonolta tuntuvien sanojen takkia kehoteta pukemaan päälle eikä siihen kirjoitettuja sanoja lueta yhteisesti ääneen. Satuttavia sanojen lukeminen voi vähentää toimintakykyä niiltä, joiden kehoissa on muistijälkiä kyseessä olevista sanoista, ja sanojen kuulemiseen pakottaminen voi herättää stressireaktioita, joiden seurauksena harjoituksen saavutettavuus ja yhteiseen ajatteluun ja keskusteluun pääsy voi estyä. (Kolk 2014, 51–73.) Hyvältä tuntuvien sanojen takin voi lukea ääneen ja sen sanoja voi toistaa. Takeista ja niiden herättämistä kokemuksista voi myös keskustella.

Olen kehittänyt Takit-harjoituksen Erkkajooga-koulutusohjelman opetusmoduuleihin ”traumasensitiivinen ohjauskieli” ja ”esteettömyyttä ohjauksella” (Erkkajooga). Kokemukseni Takit-harjoituksesta ja sanataideharjoituksista ylipäätään on, että liikkumatila itsesäätelylle edistää saavutettavuutta ja tekee toiminnasta terveellisempää ja turvallisempaa. Ihminen osaa yleensä annostella kokemuksia itselleen sopivaksi, jos ohjaaja antaa siihen mahdollisuuksia.

4 Esteettömyyden kartoituspohjia freelancer-ohjaajan ympäristöihin

Tässä luvussa tarkastelen, millä tavoin esteettömyyden kartoittamisen menetelmiä, esteettömyydestä tiedottamisen käytäntöjä, tietoisuutta ohjaajan vallasta, traumasensitiivistä ohjauskieltä ja sanataiteen tukemaa kielitietoisuutta voi hyödyntää ja toteuttaa käytännössä. Vaikka monia hyviä valmiita esteettömyyden ja yhdenvertaisuuden kartoituspohjia on jo olemassa, en löytänyt omiin freelancer-sanataideohjaajan tilanteisiin tarpeeksi käyttökelpoisia työvälineitä, minkä vuoksi lähdin valmistamaan omia kartoituspohjia. Valmistamani kartoituspohjien (liitteet 1.–6.) tarkoitus on toimia ”nopean toiminnan joustavina työkaluina”, itsenäisessä suunnittelussa käytettäväksi ja myös käytettäväksi ja kehitettäväksi yhdessä osallistujien ja työryhmien kanssa.

Olen esitellyt ja testannut kartoituspohjia opetusmateriaalina Erkkajooga-ohjaajakoulutuksessa 2019 ja 2021 (Erkkajooga) ja sanataiteen ohjaamisen koulutuksessa Sanataideakatemiassa vuosina 2020–2021 ja 2021–2022 (Kirjan talo – Bokens hus ry) sekä sanataidetyöpajoissa ja kulttuuritapahtumissa vuosina 2019–2021. Ensimmäinen versio kartoituspohjasta Miten sinne pääsee? Millaista siellä on? (liitteet 1. ja 2.) on julkaistu kirjassa Erkkajooga-turvallista ja terveyttä edistävää joogaa (Kapulainen & Kapulainen (toim.) 2020). Tämän opinnäytetyön oppimisprosessin aikana olen tarkastellut kartoituspohjia erilaisissa ryhmissä, ja ne ovat jalkautuneet toisille ohjaajille, mutta vallitsevan covid-tilanteen aiheuttaminen ryhmätoiminnan rajoitusten vuoksi en ole toteuttanut tutkimusta siitä, miten kartoituspohjat ovat toimineet toisten ohjaajien käytössä.

4.1 Miten sinne pääsee? Millaista siellä on?

Käsittelen tässä luvussa kartoituspohjaa: Miten sinne pääsee? Millaista siellä on? (liite 1). Kartoituspohjan tarkoitus on toimia sekä ohjaajan työvälineenä että keskustelun tukena kaikkien osallisten kesken. Olen tavoitellut kartoituspohjan sisältöön

kokonaisvaltaisuutta. Pyrkimykseni on, että työväline kokoaisi yhteen sekä näkyviä että näkymättömiä esteitä huomioiden fyysiset, sosiaaliset ja traumatietoiset näkökulmat sekä haasteiden mahdolliset päällekkäisyydet. Design for All (DfA) kokonaisvaltaisen esteettömyyskäsitteen mukaisesti suunnittelulla voi pyrkiä huomioimaan esteettömyyttä lähtökohtaisesti mahdollisimman laajasti (ks. Tahkokallio 2009, 3). Kartoituspohjan toteutus muistuttaa sisältövalintojen kautta myös esteettömyyselosteen muodoista sosiaalista tarinaa (ks. Kulttuurilla kaikille -palvelun julkaisu 1/2021, 103), missä tavoitteena on kuvailla tilanne yksityiskohtaisesti, käytännöllisesti ja konkreettisesti: mitä tapahtuu ja mitä tehdään.

Traumasensitiivisen ohjausmenetelmän vaikutus ilmenee kohdissa, joissa pyritään varmistamaan osallistujan omistajuutta omasta kehosta ja toimivuudesta, ja osa-alueissa, joissa pyritään suojaamaan identiteettiä, elämäntarinaa ja yksityisyyttä. Ohjaajan ei tarvitse määritellä, tunnistaa tai arvailla osallistujien tarpeita tai toiveita heidän puolestaan, eikä kenenkään tarvitse tulla ohjaajan ohjaustyön tueksi kaapista ulos minkään henkilökohtaisen asian kanssa, jos niin ei halua. Ohjaaja voi luoda mahdollisuuksia vuorovaikutukselle ja tilan luomiselle yhdessä, vaikka ei tuntisi osallistujia. Traumasensitiivisyys on havaittavissa myös kartoituspohjan sanoittamisen valinnoissa, tavoitteessa purkaa valta-asetelmia kielellisesti. Esimerkiksi osassa kartoituspohjaa lauseet ovat minä-muodossa. Kun tekijänä on lauseissa ”minä”, silloin osallistuja ei ole ohjaajan tai esteettömyystoimien kohde, vaan aktiivinen toimija.

Sanavalinnoissa ja kartoituspohjan osallistavassa muodossa on nähtävissä myös vaikutuksia yhteisöllisestä sanataiteesta, ei yksittäisestä menetelmästä, vaan yleisistä toimintamalleista, joissa tavoitellaan vuorovaikutusta ja yhdessä luomista. (Ks. esim. Turun Sanataideyhdistys ry). Miten sinne pääsee? Millaista siellä on? -kartoituspohjaa voi käyttää ohjaajan omana muistilistana, mutta sen voi myös jakaa osallistujille. Osallistujalle kartoituspohja voi olla viesti ohjaajan asenteesta ja kiinnostuksesta osallistavaa esteettömyyttä kohtaan. Lisäksi osallistujia voi ehdottaa merkitsemään kartoituspohjaan vaikkapa ympyröimällä sellaisia asioita, jotka kokee itselleen erityisen tärkeiksi. Ohjaaja voi näin kerätä anonymisti kerrottua tietoa asioista, jotka ovat

osallistujille erityisesti mietityttäviä tai osallistumisen mukavuuden ja mahdollisuuden kannalta tärkeitä.

Miten sinne pääsee? Millaista siellä on? -työväline ei ole kaikin tavoin saavutettava tai esteetön. Esteettömyyttä kartoituspohjan hyödyntämiseen voi lisätä ohjausvalinnoilla, esimerkiksi kartoituspohjasta voi jutella, siihen voi tehdä merkintöjä piirtäen, sen voi lukea ääneen, sen voi tulostaa erilaisilla väreillä ja kontrasteilla, sen sisältöä voi muokata tai sen pohjalta voi tehdä kokonaan uuden, omaan toimintaan paremmin sopivan kartoituspohjan. Liite 2 esittää kartoituspohjan sisällön luettelona.

4.2 Pieni muistilista pieniin tapahtumiin

Pieni muistilista pieniin tapahtumiin (liite 3) on suunnattu erityisesti ohjaajan, ohjaustyöparin tai -tiimin käyttöön. Listaa voi käyttää muistilistana tapahtumia ennen ja myös niiden aikana esteettömyyden ylläpitämiseen. Lista on suunnattu tukemaan aktiivista ja omatoimista esteettömyyden edistämistä eikä sisällä esimerkiksi ohjeiden odottamista organisaatiosta. Omatoimisuudella tarkoitan omilla tavoilla ja omien mahdollisuuksien rajoissa ja laajuudessa toimimista ja myös yhteistyössä toimimista. Listan voi laittaa myös esille omaan toimintaympäristöön sinne sopivassa muodossa, jotta tilan satunnainen tai vakituinen käyttäjä voi osallistua esimerkiksi kulkureittien vapaana pitämiseen.

Pieni muistilista pieniin tapahtumiin-listan perusteena ovat luvussa 3. tarkastellut esteettömyyden kartoittamisen ja viestinnän ohjeet. Muistilistassa pyrin huomioimaan sekä ulospäin näkyvät että näkymättömät haasteet siinä määrin, miten yleisesti ohjaustiloissa on mahdollista. Tämän listan, kuten muidenkin tässä opinnäytetyössä esiteltyjen työvälineiden kohdalla oletan, ettei ohjaaja voi järjestää rakennusteknisiä muutoksia yksittäiseen tapahtumaan. Ohjaaja ei voi ehkä järjestää esimerkiksi induktiosilmukkaa, hissiä tai kokonaan uutta sisustusta, mutta ohjaaja voi kenties vaikuttaa sisustuksen yksityiskohtiin ja tarpeistoon ja joihinkin toimintatapoihin. Välillisesti ohjaaja voi vaikuttaa myös rakennusteknisiin esteisiin ja pidemmän tähtäimen yhdenvertaisuussuunnitelmiin keskustelemalla ja tuomalla esiin toiveita ja huomioita.

4.3 Esteettömyyttä etänä

Kehollinen koskemattomuus etänä -kartoituspohjan (liite 4) kehittämistarpeen lähtökohdaksi ovat covid-pandemian (2020–2021) aikana lisääntyneet etäyhteyksillä tapahtuvat ohjaustilanteet, havainnot etäyhteyksillä toteutetuista ohjaustilanteista ja omakohtaiset kokemukseni sekä etäohjauksen osallistujan että ohjaajan rooleissa.

Olen jaotellut kartoituspohjassa kehollisuuden ilmenemisen viiteen osa-alueeseen: ääni, kuva, liike, hyvinvointi, identiteetti ja vuorovaikutus. Jaottelulla ja kartoituspohjaa työstämällä olen pyrkinyt ymmärtämään paremmin, mitä kehollinen koskemattomuus voisi tarkoittaa etäyhteyksissä. Lähestyn kehollista koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta ihmisoikeuksien ja traumasensitiivisen ohjaajuuden kontekstista. Myös etänä ihminen osallistuu kehollisena ja henkilökohtaisuus ja koskemattomuus ovat asioita, joihin ohjaaja voi vaikuttaa ohjausvalinnoilla lisäten tai purkaen osallistumisen esteitä. Etäohjaus ja -osallisuus on kehollisesti ja sosiaalisesti omanlaistaan (Autere 2020).

Näen kiinnostavana ja mahdollisuutena, ettei virtuaalisiin luokkahuoneisiin ole vielä olemassa kymmenien tai satojen vuosien aikana rakentuneita toimimisen normeja. Tässä ajallisessa sijainnissa, missä virtuaalitilojen normit nyt rakentuvat, toimintatapojen tarkasteleminen tuntuu mielestäni erityisen mielenkiintoiselta. Ajattelen, että virtuaalitiloissa valtarakenteet ja asetelmat tulevat konkreettisesti näkyville jossain määrin selkeämmin kuin perinteisissä luokkahuoneissa, ja parhaimmillaan yhdenvertaisuutta edistäviä menetelmiä voisi siirtyä etäohjauksesta lähiohjauksen ja -opetuksen ympäristöihin uudistamaan vanhoja ohjausnormeja.

Etäohjaajuudessa ohjaajalla on erilaista valtaa suhteessa osallistujaan kuin lähiohjauksessa. Ohjaajan on mahdollista napin painalluksella poistaa osallistujan ääni, ulkonäkö tai koko olemassaolo virtuaalitalasta. Lisäksi ohjaaja voi siirtää osallistujan sosiaalisesta tilanteesta ja virtuaalisesta huoneesta toiseen, pois ja takaisin ryhmätilanteisiin tai yhteiseen tilaan. Oma ääni, oman nimen nimeäminen itse tai näkyminen muille ovat kuitenkin kehollisen turvallisuuden ja koskemattomuuden

perusteita. Äänen kuulumatta jääminen liittyy yksin jäämiseen, avun ulkopuolelle jäämiseen ja moniin inhimillisiin kärsimyksiin, ja vastaavasti nähdyksi ja kuulluksi tuleminen ovat terveyden ja hyvinvoinnin perustaa. Ihminen on sosiaalinen eläin, ja siksi sosiaalisuudesta pois eristämistä on käytetty myös rankaisumuotona. Etäyhteyksissä nähdyksi ja kuulluksi tuleminen ja sosiaalisen liittymisen mahdollisuus tai siitä pois rajaaminen voivat olla yksittäisen ohjaajan vallassa. Toisaalta myös osallistuja voi poistaa itsensä etäohjaustilanteesta helpommin kuin lähiohjauksen tiloista. Tämä antaa myös osallistujalle uutta valtaa ja vapautta.

Kuten muillakin kartoitus pohjilla, pyrin myös etäohjaustilanteen työvälineellä (liite 4) siirtämään teoriaa käytäntöön ja edistämään esteettömyysaiheista keskustelua. Etäyhteyksien kartoitus pohja voi toimia ohjaajan oman itsereflektion välineenä, mutta kartoitus pohjan voi jakaa myös osallistujille edistämään toiminnan läpinäkyvyyttä, kertomaan ohjaajan pyrkimyksistä ja kutsuna osallistumiseen yhteisen ja itselle sopivan tilanteen luomiseen.

5 Lopuksi

Opinnäytetyöni tarkoituksena ja tavoitteena oli tutkia ja kerätä tietoa ja ymmärrystä, ja kehittää välineitä, joiden avulla freelancer -ohjaajan, tai muissa muuttuvissa tilanteissa toimivan roolissa olisi mahdollista edistää esteettömyyttä entistä helpommin. Pyrin hahmottamaan mitä esteettömyys tarkoittaa, mistä esteelliset olosuhteet syntyvät ja mitä voin ohjaajana tehdä käytännössä. Tutkimusympäristönäni on toiminut sanataideohjaajan ja kouluttajan freelancer -työni. Erityisen tärkeitä olivat monet keskustelut ja kohtaamiset asiasta kiinnostuneiden ihmisten kanssa.

Pohdin monessa vaiheessa työtäni, kuka voi tai saa edistää esteettömyyttä ja voinko jakaa tietoa aiheesta, jossa täydellinen osaaminen lienee mahdotonta. Entä, jos unohdan jotain olennaista? Entä jos vahingossa jaan virheellistä tietoa? Havaitseen tutkimus- ja kehittämistyöni tuovan esiin sekä kehotuksia ja rohkaisua toimintaan että sallivuutta siihen, että esteettömyydessä ei voi tulla valmiiksi. Esteettömyydessä on kyse yhteisöllisestä vastuusta ja asiasta, joka koskettaa kaikkia suoraan tai välillisesti, joten asia on yhteinen ja kuuluu kaikille. Esteettömyyden edistäminen ei kuitenkaan ole yhdenvertaisesti esteetöntä ja saavutettavaa, mutta sen verran kuin mahdollista, voi opetella, kuunnella, vaikuttaa ja toimia, myös oma-aloitteisesti ja kekseliäästi.

Esteettömyystyö vaatii kärsivällisyyttä, mutta niiden, jotka odottavat osallistumisen mahdollisuuksia vuodesta tai vuosikymmenistä toiseen, ei pitäisi joutua odottamaan. Esteettömyyden edistämässä yhdistyvät vaatimukset kärsivällisyydestä ja myös viipymättä toimeen tarttumisesta. Jos tietoa on vaikea löytää ja omaan toimintaympäristöön sopivia välineitä ei ole, on kuitenkin hankalaa edistää esteettömyyttä, vaikka haluaisi. On haastavaa tiedostaa omaa tietämättömyyttään, jos tarjolla oleva tieto ei saavuta omia toimintaympäristöjä. Havaitsin työprosessin aikana, että esteettömyyden laaja-alaiset tiedot ja taidot eivät tavoita minua itsestään, vaan oppiminen on vaatinut aktiivisuutta, yhteydenottamista, kouluttautumista ja monenlaista minusta itsestäni lähtevää toimintaa. Havaitsin, etteivät esteettömyystaidot kulkeudu erityisen tehokkaasti freelancer-ohjaajien ja kulttuurialan ammattilaisten vapaalle kentälle. Jos tietoa ei kohtaa opinnoissa tai työelämässä, ei ehkä tule tietoiseksi oman

osaamisen puutteista eikä toisaalta myöskään omista vahvuuksista. Esteiden lisäksi huomioimatta ja jakamatta saattavat jäädä monet onnistuneet esteettömyysratkaisut.

Taiteen ammattilaiskentälle pääseminen on esteellistä ja jokseenkin elitististä, kuten ArtsEqual-hankkeen tutkimusraporteissa todettiin. Vapaalla kentällä toimijoilla voi olla omakohtaisia esteellisyyksiä hyvinkin monesta syystä, mutta ei ilmeisesti siinä määrin, että esteettömyys olisi aina suunnitelmissa priorisoitua. Jos vapaalla kentällä ei pysty ja pärjää, sieltä saatetaan siirtyä pois, vaihtaa alaa. Vaikuttaa siis siltä, ettei esteettömyys aina itsestäänselvästi edisty omakohtaisten tarpeiden vuoksi, mutta myöskään ulkoa annetut säädökset eivät koske kulttuurialan freelancer-toimijoita, ja tiedon ja omakohtaisen kokemuksen puute voivat johtaa asenne-esteisiin tai virheellisiin käsityksiin. Tämä kulttuurialan väliportaaseen jäävä tiedollinen ja taidollinen ihmisoikeusaukko oli yksi havainto ja motivaationi tämän opinnäytetyön tekemisessä, mikä opinnäytetyön prosessin aikana sai lisävaloa ArtsEqual-hankkeen loppuraportista.

Olen tarkastellut joitakin näkemyksiä ja menetelmiä siitä, miten sanoilla, vuorovaikutuksella ja ohjauksella voi edistää esteettömyyttä. Havaitseen, että sanoja voi pitää perustellusti fyysisinä elementteinä kuten tuoleja tai ikkunoita tiloissa, joissa ihmiset ovat, sillä sanavalinnoilla ja lauserakenteilla on fyysistä vaikutusta vuorovaikutustilanteiden osapuoliin ja osallistumisen ja ilmaisun mahdollisuuksiin. Kuten ilmanlaatu tai happi, vuorovaikutus ja sanat ovat näkymättömiä, mutta vaikuttavat silti ihmisen osallistumisen mahdollisuuksiin. Niillä on vaikutusta ihmisen toimintakykyyn, terveyteen ja hyvinvointiin.

Ohjauskielistä esittelin traumasensitiivisen ohjauskielen ja osallistavana menetelmänä sanataiteen. Traumasensitiivisen ohjauskielen käyttöä on tutkittu terapeuttisen joogan yhteydessä, mutta ohjauskielen käyttöä ja vaikutusta taideohjauskielenä ei ole vielä tutkittu. Sanataiteeseen on lähtökohtaisesti kuulunut monenlaisia saavutettavuutta edistäviä elementtejä, ja sanataidetta yhdistettynä traumasensitiiviseen ohjauskieleen voisi olla mielekästä ja kiehtovaa tutkia lisää. Yhdistämällä nämä kaksi saavutettavuutta edistävää menetelmää, olisi kenties mahdollista kuulla niitä ääniä ja kokemuksia, joiden puuttumista tai kuulemisen tärkeyttä emme ole edes tiedneet. Näkymättömien

elementtien, kuten sanojen, vuorovaikutuksen, vallan, asenteiden ja monien esteiden ymmärtäminen fyysisiksi ja kehollisiksi, voi muuttaa maailmankuvaa ja toimintatapoja.

Havaitsen, että salliessani ja kannustaessani osallistujia omannäköiseen ja omankehoiseen osallistumiseen kuulen kehotukset myös itse. Omalla ohjauksellani ohjaan myös itseäni ja suuntaan omaa maailmankuvaani. Esteettömyyden ja yhdenvertaisuuden perusteiden tarkastelu on olennaista ammattiosaamiselleni ja ammatti-identiteetilleni, mutta myös itselleni ihmisenä, jotta voisin paremmin ymmärtää, miten ja mistä syystä yhteinen maailmamme on esteellinen, minulle joillakin tavoilla, joillekin toisille toisilla tavoilla.

Lähteet

Aaltola, E. & Keto, S. 2017. Empatia – Myötäelämisen tiede. Helsinki: Into.

Aisti ry. Viitattu 24.10.2021. <https://aistiyhdistys.fi> > toiminta > koulutukset ja tapahtumat

Airaksinen, E. 2020. Kohti kohteliasta selkokieltä. Kielikello 4/2020. Viitattu 24.10.2021. <https://www.kielikello.fi/-/kohti-kohteliasta-selkokielta>

Amos Rex -museo. Autismiystävälliset ohjeet. Viitattu 24.10.2021. <https://amosrex.fi/autismiystavalliset-ohjeet/>

ArtsEqual-hanke 2016–2020. Toimenpidesuosituksset. Viitattu 24.10.2021. <https://www.artsequal.fi/fi/toimenpidesuosituksset>

ArtsEqual-hanke 2016. Taiteet, tasa-arvo ja hyvinvointi: Katsaus kansainväliseen tutkimukseen. Viitattu 24.10.2021. <https://www.artsequal.fi/documents/14230/0/Katsaus+kansainv%C3%A4liseen+tutkimukseen/9c772fd2-edd5-46ee-9807-f8004590cf52>

ArtsEqual-hanke 2021. Tasa-arvo taiteen ja taidekasvatuksen suuntana. Viitattu 24.10.2021. <https://sites.uniarts.fi/documents/14230/0/artsequal+-+visions-raportti+-+verkkoon+-+2021+09+29.pdf/c1a26533-0106-e3cf-708f-d5d178deb21f?t=1632988514664>

Autere, K. 2020. Vuorovaikutus videovälitteisessä etäryhmässä vaatii vähän enemmän ponnisteluja. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 3.8.2020. Viitattu 29.11.2021. <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/2020/08/03/vuorovaikutus-etaryhmassa/>

Emerson, D. & Hopper, E. 2011. Overcoming Trauma through Yoga. Reclaiming Your Body. U.S.: North Atlantic Books.

Emerson, D. 2015. Trauma-Sensitive yoga in therapy. N.Y.: W.W. Norton & Company, lcl.

ESKE ry. Viitattu 24.10.2021. www.eske.fi

Erkkajooga. Viitattu 24.10.2021 <https://www.erkkajooga.com/>

Fern Orchestra 2021. Viitattu 24.10.2021. www.fernorchestra.fi > uutiset > Perceptions – Plant Series VII

Finnilä, J. 2010. Vammaisuus ja hyvinvointi. Ekososiaalinen lähestymistapa terveyden edistämiseen. Viitattu 24.10.2021.

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/22968/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201002171257.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Flink S. & Kilpelä N. (toim.) 2012. Samasta ovesta – Saavutettavia kulttuurihistoriallisia kohteita. Helsinki: Lönnberg Painot Oy, 4.

Harju, T., Vähämaa, V. & Perttu, J. 2019. Korvarunoja. Helsinki: Ntamo

Helsingin Sanomat 4.10.2021. Kirkkonummen kirjasto Fyyri sai Arkkitehtuurin Finlandia -palkinnon – Vuonna 1982 valmistunut vanha kirjasto on uuden sisällä. Kirjaston filosofia on demokratian, tasavertaisuuden ja ihmisyyssuskon kulmakivi, sanoo voittajan valinnut filosofi Esa Saarinen. Viitattu 24.10.2021. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000008302897.html>

Helsingin Sanomat 18.10.2021. Mielipide / Lukijan mielipide. Viitattu 24.10.2021 <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000008324148.html>

Herman, J. 1992. Trauma and Recovery. England: Basic Books.

Hirvaskero, V., Niemelä, H., Pitko, S., Tengvall-Matero, E., Turku, V. 2021. Harrastustoiminta normien kehystämänä – tietoisuus normeista on tarpeen esteettömän osallistumisen ja yhdenvertaisuuden mahdollistumiseksi. Talk-verkkolehti, Turku amk. Viitattu 24.10.2021. <https://talk.turkuamk.fi/taide/harrastustoiminta-normien-kehystamana-tietoisuus-normeista-on-tarpeen-esteettoman-osallistumisen-ja-yhdenvertaisuuden-mahdollistamiseksi/?fbclid=IwAR1vDzUtWbiCTxs-DCOYvk6aO0-iYAn4l1Dq8T89uW6TNdrU8AxMmMP5sJU>

Hurmerinta, J. Sanojen voimauttava valta. Teoksessa Ekström, N., Puikkonen, E. & Suoniemi, K. (toim.) Sanataidetta on! Kirjan talo – Bokens hus ry julkaisuja. Viitattu 24.10.2021. <https://kirjantalo.org/wp-content/uploads/2021/08/Sanataidetta-on.pdf>

Häkkinen, A. 2019. Musiikki ja teknologia III. Musiikki. Vol 49. 2–3/2019.

Ihalainen, E. 2021. Teatteriohjaajan tunnetaidot. Opinnäytetyö. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 24.10.2021.

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/493879/lhalainen_Emmi.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Invalidiliitto 2021. Vammaisten oikeudet. Viitattu 24.10.2021

<https://www.invalidiliitto.fi/vammaisuus/vammaisten-oikeudet/perustuslaki-ja-yhdenvertaisuus>

Kapulainen, M. & Kapulainen, M. (toim.) 2020. Erkkajooga – Turvallista ja terveyttä edistävää joogaa. Helsinki: BoD.

Kauppinen, H. 2021. Vastaaan tulee vammainen. Iso Numero 59/2021, 51. Purhonen, S. haastattelu, Kynnys ry:n Facebook-julkaisu. Viitattu 29.11.2021.

<https://x.facebook.com/kynnys.fi/photos/a.362862553738157/4670451756312527/?type=3&source=48>

Kirjan talo – Bokens hus ry. Viitattu 24.10. 2021 www.kirjantalo.org > sanataidepalvelut

Kivirauma, J. 2008. Poikkeavat oppilaat kansakoulun marginaalissa ennen oppivelvollisuuskoulua. Teoksessa Kivirauma, J. (toim.) Muuttuva marginaalit: näkökulmia vammaistutkimukseen. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Koivisto, M. 2009. Palvelumuotoilu ja sen DfA potentiaali. Teoksessa Tahkokallio, P. (toim.) Tulevaisuus on saavutettava. THL ja Suomen DfA-verkosto. Helsinki: Yliopistopaino.

Kokko, E. 2019. Yle uutiset, kulttuurivieras 17.11.2019. Artikkelissa Vilkmán, S. Muunsukupuolinen esitystaiteilija Emilia Kokko: Jotta jonkun ääni kuuluu, pitää jonkun muun olla hiljaa. Viitattu 24.10.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11070741>

Kouri, J. 2020. Muistoja merestä, merelle – luovan kirjoittamisen etätyöpajat 12.-26.5.2020 John Nurmisen säätiön Muistojen meri -hanke. <https://meritieto.home.blog/11-2/> > Tapahtumat.

Kolk, B. 2014. The Body Keeps The Score. U.K.: Penguin Random House.

Kuitu, P. 2020. Inkluisio. Teoksessa Mäkinen, M. (toim.) Saavutettavuusopas lastenkulttuurikeskuksille ja taiteen perusopetuksen oppilaitoksille. SATA2, Saavutettava taideharrastus 2-hanke.

Kulttuuria kaikille-palvelu. www.kulttuuriakaikille.fi

Krutsin, P. 2020. Sanataide on luku- ja kirjoitustaidon moottori. Lukuliike. Viitattu 10.1.2022. <https://lukuliike.fi/sanataide-on-luku-ja-kirjoitusmotivaation-moottori/>

Kurth, J. 2021. Tulevaisuuden museo on ekologinen, moniääninen, vaikuttava. Viitattu 29.11.2021. <https://www.turku.fi/blogit/historian-museo-turkuun/tulevaisuuden-museo-ekologinen-moniaaninen-vaikuttava>

Könkkölä, K. 2012. Hyvän kynnyksellä. Teoksessa Flink, S. & Kilpelä, N. (toim.) Samasta ovesta – Saavutettavia kulttuurihistoriallisia kohteita. Helsinki: Lönnberg Painot Oy, 4.

Kynnyskino. Viitattu 29.11.2021. www.kynnyskino.fi

Laki kuntien kulttuuritoiminnasta 8.2.2019/166. Annettu Helsingissä 8.2.2019.

Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190166>

Lehikoinen, K. & Vanhanen, E. (toim.) 2017. Taide ja hyvinvointi: Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Kokos 1/2017. Taideyliopisto. Helsinki. Viitattu 24.10.2021.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/227963/Kokos_1_2017.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Meijer, E. 2018. Mistä valaat laulavat? Eläinten kiehtova kieli. Helsinki: Art House.

Museovirasto. Viitattu 25.10.2021. <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/>

Nissinen, H. 25.09. 2020. Sokea Felicia Prehn taistelee sen puolesta, että kaikki voisivat pelata: "Hauskanpitoni on yhtä tärkeää kuin muiden". Yle.fi, Kulttuurcocktail. Viitattu 24.10.2021. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2020/09/24/felicia-prehn-videopelit-nakovammaisuus>

Nussbaum, M.C. 2011. Talouskasvua tärkeämpää. Helsinki: Gaudeamus

Närhi, K. 2015. Ekososiaalinen viitekehys sosiaalityössä. Janus vol. 23 (3)

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, 2 luku, §6. Annettu 11.6.1999. Saatavilla

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Oksanen, J. & Sollasvaara, R. (toim.) 2017–2019. Esteille hyvästit! Opas autismikirjon sekä adhd- ja Tourette-oireisten lasten kasvattajille. Esteetön lapsuus neurokirjon lapselle ja nuorelle 2017–2019-hanke. Autismisäätiö.

- Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Viitattu 20.10.2021.
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Opetushallitus 2022. Sanataide ja kirjallisuus. Viitattu 10.1.2022.
<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/sanataide-ja-kirjallisuus>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM). Harrastamisen Suomen malli-hanke 2021. Viitattu 24.10. 2021. <https://harrastamisensuomenmalli.fi/>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) 2004. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunta. Esteettömyyttä pikkurahalla. Viitattu 24.10.2021.
http://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/tietopaketit_ja_opaat/esteettomytta_pikkurahalla_opas.pdf
- Okka-säätiö 2021. Viitattu 24.10.2021. <https://koulujuymparisto.fi/tukea-kestavan-kehityksen-tyohon/kestavan-tulevaisuuden-indikaattoreiden-taustamateriaali/ekososiaalinen-sivistys-kestavan-tulevaisuuden-rakentajana/>
- Potentiaalihanke 2021. Uutiskirje 22.4.2021. Viitattu 24.10.2021. www.potentiaali.fi
- Piippo, I., Vaattovaara, J. & Voutilainen, E. 2016. Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat. Helsinki: Art House.
- Putkinen, M. 2009. Kohti opiskelun esteettömyyttä? Teoksessa Tanskanen, I. & Suominen-Romberg, T.(toim.) 2009. Esteettömästi saavutettavissa. Turun ammattikorkeakoulun raportteja, 82.
- Queerkapina 2021. Facebook 30.6.2021. Viitattu 24.10.2021.
<https://www.facebook.com/Queerkapina/>
- Salonen, A.O. & Konkka, J. 2015. An Ecosocial Approach to Well-Being: A Solution to the Wicked Problems in the Era of Anthropocene. *Foro de Educación*, 13(19), 19–34. Viitattu 24.10.2021. <http://dx.doi.org/10.14516/fde.2015.013.019.002>
- Salovaara, S. 2012. Saavutettavuuden näkökulmia kulttuuriin. Teoksessa Flink, S. & Kilpelä, N. (toim.) Samasta ovesta – Saavutettavia kulttuurihistoriallisia kohteita. Helsinki: Lönnberg Painot Oy, 4.

Sanataideakatemia 2021. Podcast. Turun Kirjan talo ry:n julkaisuja 2021. Viitattu 24.10.2021. www.soundcloud.com > Sanataideakatemia

Seta ry. www.seta.fi

Seta ry 2013. Älä oletta -opas. Normit nurin -hanke 2013. Viitattu 24.10.2021.

<https://seta.fi/2013/12/11/jarjestot-vaativat-yhdenvertaisuuden-vallankumouksen-oppilaitoksiin/>

Tahkokallio, P. 2009. Tulevaisuus on saavutettava. THL ja Suomen DfA, Design for All verkosto.

Taipale, V. 2009. Yhteiskunta kaikille! Teoksessa Tahkokallio, P. (toim.) Tulevaisuus on saavutettava. THL ja Suomen DfA, Design for All verkosto.

Tawast, E. 2017–2019. Esteettömyysluotain tunnistaa neurokirjon lapsen toiminnan esteitä. Teoksessa Oksanen, J. & Sollasvaara, R. (toim.) Esteille hyvästit! Opas autistikirjon sekä adhd- ja Tourette-oireisten lasten kasvattajille. Esteetön lapsuus neurokirjon lapselle ja nuorelle 2017–2019-hanke. Autismisäätiö.

TCTSY. Trauma Center Trauma-Sensitive Yoga. Viitattu 24.10.2021. www.traumasensitiveyoga.com >about

TCTSY. Trauma Center Trauma-Sensitive Yoga. Viitattu 24.10.2021. www.traumasensitiveyoga.com > resources > research

THL 2021. Edistääkö toiminta osallisuutta? 24 apukysymystä. Viitattu 24.10.2021.

<https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuuden-osa-alueet-ja-osallisuuden-edistamisen-periaatteet/edistaako-toiminta-osallisuutta-24-apukysymysta>

Tirkkonen, S. 2019. ”En vain pystynyt liikkumaan” Lamaantumiskokemuksen fenomenologia seksuaalisessa väkivallassa. Niin&Näin 4/2019, 37–54.

Turun Kaupunginteatteri. Viitattu 24.10.2021. <https://teatteri.turku.fi/turun-kaupunginteatteri/palvelut/teatterissa>

Turun Sanataideyhdistys ry. Viitattu 24.10.2021.

<https://turunsanataideyhdistys.wordpress.com/>

Turun Sanataideyhdistys ry. Saavutettavuuskoulutukset. Viitattu 16.1.2022.

<https://turunsanataideyhdistys.wordpress.com/tilaa-sanataidetta/>

Turun Sanataideyhdistys ry. Korvaruno-menetelmä. Viitattu 24.10.2021.

<https://turunsanataideyhdistys.wordpress.com/sanataidepankki/173-2/>

Törmi, K. 2019. Eläin meissä. Kohtaamisen taito ja taide autonomisen hermoston valossa. Teoksessa Monni, K. ja Törmi, K. (toim.). 2019. Yhteisö ja taide: teemoja ja näkökulmia 2000-luvun taiteilijan laajentuneeseen toimintakenttään, Teatterikorkeakoulu, Taideyliopisto, Helsinki: Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 71, verkossa. Viitattu 24.10.2021. <https://disco.teak.fi/yhteiso-ja-taide/2-1-elain-meissa-kohtaamisen-taito-ja-taide-autonomisen-hermoston-valossa/>

United Nations, Free & Equal. Viitattu 24.10.2021. www.unfe.org > learn more

Utopia Helsinki. Viitattu 24.10.2021.

<https://utopiahelsinki.wordpress.com/2013/03/14/turvallisemmat-tilat-2/>

Vastamäki, J. & Rohamo, P. (2012) Kunnan esteettömyysasiat lähikuvassa. Haastattelu Marjukka Kulmanen / Museovirasto. Teoksessa Flink, S. & Kilpelä, N. (toim.). Kynnys ry, Helsinki 2012.

Viisykkönen 28.10.2020. Kaikki ei ole esteetöntä ja vaarakin voi piillä – aseman tunnelista ja uudesta kirjastosta löydettiin useita puutteita. Viitattu 24.10.2021

<https://www.viisykkonen.fi/uutiset/kaikki-ei-ole-esteet%C3%B6nt%C3%A4-ja-vaarakin-voi-piill%C3%A4-%E2%88%92-aseman-tunnelista-ja-uudesta-kirjastosta>

Vuorikoski, M. 2018. Osallistava opettaja – opetuskokemusteni pohdintaa. Teoksessa Laukkanen, A., Miettinen, S., Elonheimo A-M., Ojala, H. & Saresma, T. (toim.). Feministisen pedagogiikan ABC. Vastapaino Tampere: 2018.

WHO 2019. What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review. Viitattu 24.10.2021

<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/329834/9789289054553-eng.pdf>

Yhdenvertaisuus.fi Viitattu 24.10.2021.

<https://yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuussuunnittelu>

Yhdenvertaisuuslaki 30.12.2014/1325. Annettu Helsingissä 30.12.2014. Saatavilla

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

YK:n ihmisoikeuksien julistus 10.12.1948, pykälä 27. Annettu 10.12.1948. Saatavilla https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2016/05/YK_Ihmisoikeuksien-julistus.pdf

YK:n yleissopimus 1991/60. Annettu 21.7.1991. Saatavilla https://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/lapsen_oikeudet_paino.pdf

YK:n yleissopimus vammaisten ihmisten oikeuksista 10.6. 2016, 30. artikla. Annettu 10.6.2016. Saatavilla https://www.ykliitto.fi/sites/www.ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf

Miten sinne pääsee? Millaista siellä on?

MITEN SINNE PÄÄSEE? MILLAISTA SIELLÄ ON?							
Esteettömyyden ja yhdenvertaisuuden tarkistuslista avuksi yhteiseen tilan järjestämiseen.							
Kulkuyhteydet ja saapuminen? Pysäkit, parkkipaikat, kimpakyydit?	Selkeät ja saavutettavat opasteet?	Yhteiset sopimukset yhdessä olemiseen?	Etukäteen ja kaikille ilmoitetut esteettömyystiedot ja yhteyshenkilöt?	Minut kohdataan tasaveroisesti.	Saan valita itseäni koskevilla asioissa.	Saan kertoa itsestäni, mutta minun ei ole pakko.	Minusta ei tehdä oletuksia.
Esteitä? Kyltit kadulla, polkupyörät, potkulaudat?	Kuvat tai kyltit eivät syrji, sulje ulos tai loukkaa.	Sopimusten vastaiseen toimintaan puututaan.	Mahdollisuus vaikuttaa myös nimettömästi: esimerkiksi palautelaatikko.	Minulle kerrotaan asioista avoimesti.	Yksityisyyttäni kunnioitetaan.	Ymmärrän ohjauksen.	Minulta kysytään lupa koskettamiseen.
Onko tilaa avustajille, tukihenkilöille, oppaille ja tulleille?	Kulkureitit kunnossa? Ovet, luiskat, portaat, hissit?	Tila on vapaa voimakkaita tuoksuisia jollei toisin sovita.	Mahdollisuus viestiä ja ilmaista usealla tavalla?	Tiedän keneltä ja miten voin pyytää apua ja neuvoa.	Tarjolla on syötävää ja juotavaa tai voin käyttää omia eväitä.	Voin säädellä oloani apuvälineillä. (Tyyryillä, vilteillä jne.)	Voin vaikuttaa valaistukseen ja äänen/musiikin voimakkuuteen.
Oheistuotteiden tai oheistoiminnan hintataso?	Tapahtuman hintataso?	Millaiset värit ja valaistus tilassa on?	MUUTTA?	Voin tarvittaessa levätä.	Pääsen vessaan.	Yleyn tarvittaviin asioihin ja/tai saan apua.	MUUTTA?

Luettelo: Miten sinne pääsee? Millaista siellä on?

1. Kulkuyhtydetyt ja saapuminen? Pysäkit, parkkipaikat, kimppakyydit?
2. Selkeät ja saavutettavat opasteet?
3. Esteitä? Kyllit kaduilla, polkupyörät, potkulaudat?
4. Onko tilaa avustajille, tukihenkilöille, oppaille ja tulkeille?
5. Kulkureitit kunnossa? Ovet, luiskat, portaat, hissit?
6. Kuvat ja kyltit eivät syrji, sulje ulos tai loukkaa.
7. Yhteiset sopimukset yhdessä olemiseen?
8. Sopimusten vastaiseen toimintaan puututaan.
9. Etukäteen ja kaikille ilmoitetut esteettömyystiedot ja yhteyshenkilöt?
10. Tapahtuman hintataso?
11. Oheistuotteiden tai oheistoiminnan hintataso?
12. Tila on vapaa voimakkaista tuoksuista, jollei toisin sovita.
13. Millaiset värit ja valaistus tilassa on?
14. Mahdollisuus vaikuttaa myös nimettömästi, esimerkiksi palautelaatikkoon.
15. Mahdollisuus viestiä ja ilmaista usealla tavalla.
16. Minun kohdataan tasavertaisesti.
17. Saan valita itseäni koskevissa asioissa.
18. Minulle kerrotaan asioista avoimesti.
19. Yksityisyyttäni kunnioitetaan.
20. Saan kertoa itsestäni, mutta minun ei ole pakko.
21. Minusta ei tehdä oletuksia.
22. Minulta kysytään lupa koskettamiseen.
23. Ymmärrän ohjauksen.
24. Tiedän keneltä ja miten voin pyytää apua ja neuvoa.
25. Voin tarvittaessa levätä.
26. Pääsen vessaan.
27. Tarjolla on syötävää ja juotavaa tai voin käyttää omia eväitä.
28. Voin säädellä oloani apuvälineillä. (Tyynyillä, vilteillä jne.)
29. Voin vaikuttaa valaistukseen ja äänen tai musiikin voimakkuuteen.
30. Yletyn tarvittaviin asioihin ja / tai saan apua.
31. Muuta?

Pieni muistilista pieniin tapahtumiin

PIENI MUISTILISTA PIENIIN TAPAHTUMIIN: RASTTAN, KUN OLEN POHTINUT JA TARKISTANUT.

TAPAHTUMAA ENNEN

- _ Miten tapahtumasta saa tietoa?
- _ Olenko miettinyt sanavalinnat?
- _ Mitä kieltä / kieliä käytän?
- _ Voinko seistä viestinnässä kerrottujen asioiden takana?
- _ Onko nimetty yhteyshenkilö, jolta voi kysyä lisätietoa?
- _ Onko esteet/esteettömyystiedot kerrottu?
- _ Miten paikalle pääsee?
- _ Miten paikan löytää?
- _ Tarvitaanko lisää opasteita?
- _ Onko tilassa tarvittavat varusteet?
- _ Onko tilassa jotain, mitä olisi hyvä viedä pois?
- _ Ensiaputarvikkeita?
- _ Toimiva kännykkä?
- _ Tilan puhtaus ja hygienia?

TAPAHTUMAA ENNEN JA AIKANA

- _ Millainen äänimaailma on?
- _ Millainen valaistus on?
- _ Millainen tila on muille aistelleille?
- _ Millainen tila on siirtymille ja liikkumiselle?
- _ Millainen tila on erikokoisille ihmisille?
- _ Onko tynnyriä, vilttejä tai muuta oman olemisen säätelyyn?
- _ Avustajalle / koiralle / tulikille on tilaa.
- _ Muistan kertoa osallistujille tapaamisen rakenteen.
- _ Muistan kertoa keneltä voi pyytää neuvoa ja tukea.
- _ Tilasta on helppo liikkua pois ja takaisin myös kesken tapahtuman.
- _ Ovatto kulkureitit turvalliset? Matot? Kaitteet?
- _ Miten vessaan pääsee?
- _ Tarkastan kulkureitit vielä juuri ennen tapahtumaa ja tauolla.
- _ Onko tarjolla juotavaa tai syötävää?
- _ Voiko syödä omia eväitä?
- _ Onko tilassa pistorasia laitteiden lataamiseen?

Luettelo: Pieni muistilista pieniin tapahtumiin

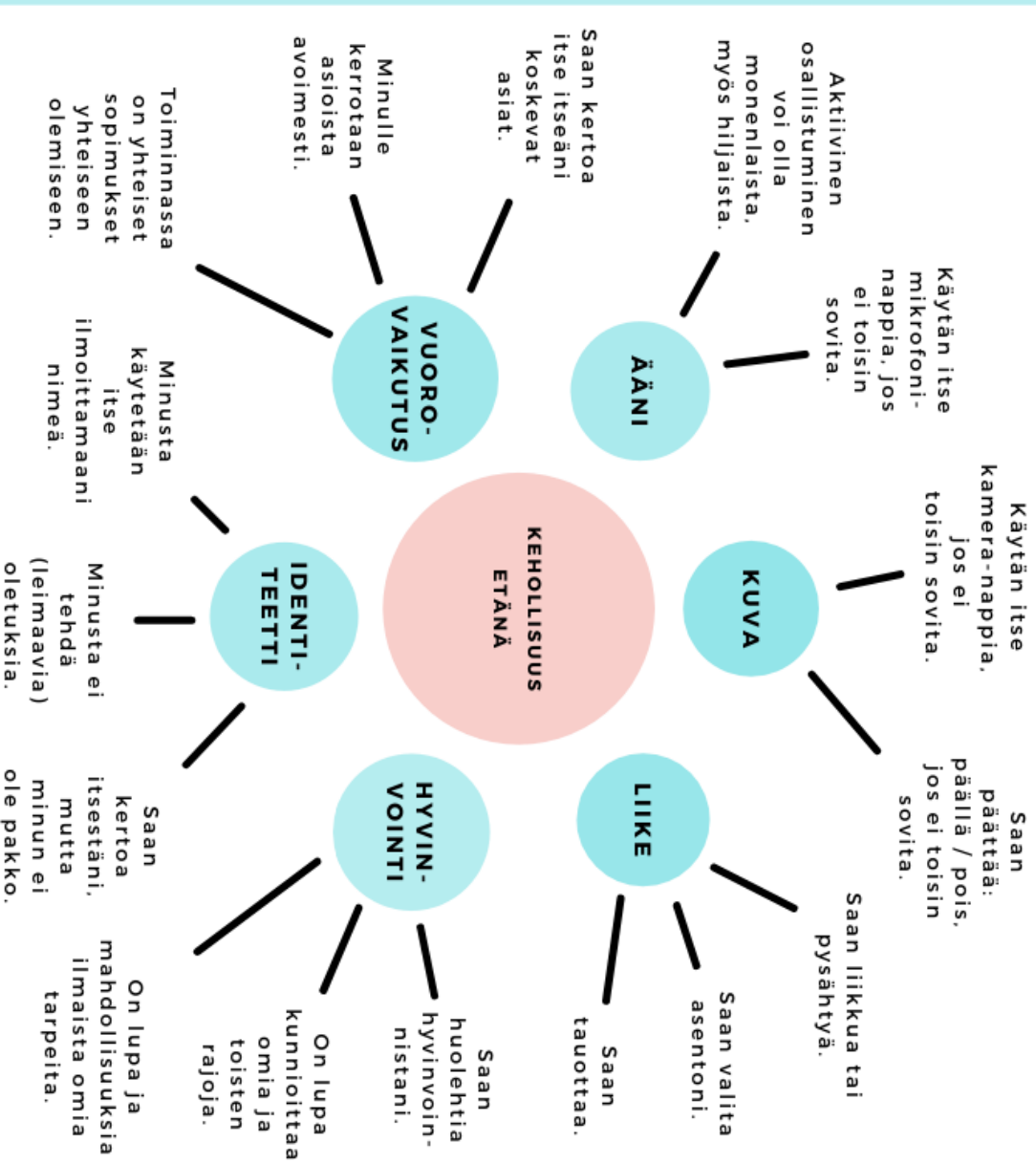
Tapahtumaa ennen:

- Miten tapahtumasta saa tietoa?
- Olenko miettinyt sanavalinnat?
- Mitä kieltä / kieliä käytän?
- Voinko seistä viestinnässä kerrottujen asioiden takana?
- Onko nimetty yhteyshenkilö, jolta voi kysyä lisätietoa?
- Onko esteet/esteettömyystiedot kerrottu?
- Miten paikalle pääsee?
- Miten paikan löytää?
- Tarvitaanko lisää opasteita?
- Onko tilassa tarvittavat varusteet?
- Onko tilassa jotain, mitä olisi hyvä viedä pois?
- Ensiaputarvikkeita?
- Toimiva kännykkä?
- Tilan puhtaus ja hygienia?

Tapahtuman aikana ja sen jälkeen:

- Millainen äänimaailma on?
- Millainen valaistus on?
- Millainen tila on muille aisteille?
- Millainen tila on siirtymille ja liikkumiselle?
- Millainen tila on erikokoisille ihmisille?
- Onko tyynejä, vilttejä tai muuta oman olemisen säätelyyn?
- Avustajalle / koiralle / tulkille on tilaa.
- Muistan kertoa osallistujille tapaamisen rakenteen.
- Muistan kertoa keneltä voi pyytää neuvoa ja tukea.
- Tilasta on helppo liikkua pois ja takaisin myös kesken tapahtuman.
- Ovatko kulkureitit turvalliset? Matot? Kaiteet?
- Miten vessaan pääsee?
- Tarkastan kulkureitit vielä juuri ennen tapahtumaa ja tauolla.
- Onko tarjolla juotavaa tai syötävää? Voiko syödä omia eväitä?
- Onko tilassa pistorasia laitteiden lataamiseen?

Esteettömyyttä etänä

Luettelo: Esteettömyyttä etänä

Kehollisuus etänä, mitä voin huomioida?

- Vaihtoehdot voivat tukea jaksamista ja saavutettavuutta myös etänä.
- Käydään aluksi läpi tekniikka, niin jokainen voi hallita omaa ääntä, kuvaa ja osallistumista.
- Millainen tilanne on? Mikä on välttämätöntä, mikä mahdollista?
- ”Sopiiko jos...”, luvan kysyminen sopii myös etäilyyn.
- Yhdenvertaisuus luodaan yhdessä - kuunnellen ja keskustellen.

1. Vuorovaikutus

Saan kertoa itse itseäni koskevat asiat. Minulle kerrotaan asioista avoimesti. Toiminnassa on yhteiset sopimukset yhdessä olemiseen.

2. Ääni

Aktiivinen osallistuminen voi olla monenlaista, myös hiljaista. Käytän itse mikrofoninappia, jos ei toisin sovita.

3. Kuva

Käytän itse kameranappia, jos ei toisin sovita. Saan päättää pitää kameraa päällä tai pois, jos ei toisin sovita.

4. Liike

Saan liikkua tai pysähtyä. Saan valita asentoni. Saan tauottaa.

5. Hyvinvointi

Saan huolehtia hyvinvoinnistani. On lupa kunnioittaa omia ja toisten rajoja. On lupa ja mahdollisuuksia ilmaista omia tarpeita.

6. Identiteetti

Saan kertoa itsestäni, mutta minun ei ole pakko. Minusta ei tehdä (leimaavia) oletuksia. Minusta käytetään itse ilmoittamaani nimeä.

Traumasensitiivisen ohjaamisen sovellettavia periaatteita

TRAUMASENSITIIVISEN OHJAAMISEN SOVELLETTAVIA PERIAATTEITA

Turvallisempaa, saavutettavampaa ja toimintakykyä tukevaa ryhmätoimintaa.

YHDENVERTAISUUS

Yhdenvertaisuus ja tasavertaisuus lisäävät turvallisuuden tunnetta ja silloin, kun on turvallisempi olo, voi ilmaista ja liikkua vapaammin. Turvallisuus tukee toimintakykyä.

KUTSUVA KIELENKÄYTTÖ

"Jos haluat...", "Voit tutkia ja kokeilla...", "Voit valita..."
Yksi tapa viestiä tasavertaisuutta on käyttää käskymuodon sijaan kutsuvia ja ehdottavia lauseita.

NYKYHETKESSÄ TOIMIMINEN

Läsnäolo viestii kehölle turvallisuutta ja palautumisen mahdollisuuksia. Läsnäoloon ja nykyhetkeen voi kutsua esimerkiksi tutkimalla ja havaitsemalla materiaaleja, värejä, tuoksua, lämpötilaa tai muita aistimuksia.

KEHOTUNTEEN TUKEMINEN

"Jos haluat, voit kokeilla millaisia materiaaleja sinun ympärilläsi on.", "Jos haluat, voit painaa jalkapohjia lattiaan ja ehkä huomata jonkin lihastyön" Ohjaaja voi tukea oman kehon havaitsemista ehdottamalla konkreettisia kehollisia huomioita.

VAPAAEHTOISUUS JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

Osallistuja saa valita ja vaihtaa valintaansa koska tahansa. Ilman syytä, ilman selityksiä, voi aina jättää harjoituksesta osan tai kaiken tekemättä, ja se voi olla tärkeä harjoitus. Ohjaaja ei ohjaa kohti omaa tavoitettaan, vaan luo mahdollisuuksia osallistujan omille valinnoille.

JAETTU AUTENTTINEN KOKEMUS

Autenttisuus tarkoittaa pyrkimystä aitouteen ja läsnäoloon. Ohjaajalla on oma tehtävänsä, mutta ohjaaja ei ole ulkopuolinen tai tarkkailija, vaan osallisena, myös omia tunteuksiaan ja turvallisuuttaan kuunnellen.

Kirjallisuutta & yhteystiedot

Emerson, D. 2015. Trauma-Sensitive Yoga in Therapy.
Emerson, D. & Hopper, E. 2011. Overcoming Trauma through Yoga.
Traumasensitive Yoga www.traumasensitiveyoga.com
Tässä esitetyt periaatteet pohjautuvat TCTS- traumasensitiivisen joogan ohjaamisen periaatteisiin.

Hanna Dufva, 2021. hannadufva@icloud.com

Luettelo: Traumasensitiivisen ohjaamisen sovellettavia periaatteita

Turvallisempaa, saavutettavampaa ja toimintakykyä tukevaa ryhmätoimintaa.

1. Yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuus ja tasavertaisuus lisäävät turvallisuuden tunnetta ja silloin, kun on turvallisempi olo, voi ilmaista ja liikkua vapaammin. Turvallisuus tukee toimintakykyä.

2. Kutsuva kielenkäyttö

”Jos haluat...”, ”Voit tutkia ja kokeilla...”, ”Voit valita...” Yksi tapa viestiä tasavertaisuutta on käyttää käskymuotojen sijaan kutsuvia ja ehdottavia lauseita.

3. Nykyhetkessä toimiminen

Läsnäolo viestii keholle turvallisuutta ja palautumisen mahdollisuuksia. Läsnäoloon ja nykyhetkeen voi kutsua esimerkiksi tutkimalla ja havaitsemalla materiaaleja, värejä, tuoksuja, lämpötilaa tai muita aistimuksia.

4. Kehotunteen tukeminen

”Jos haluat, voit kokeilla millaisia materiaaleja sinun ympärilläsi on.”, ”Jos haluat, voit painaa jalkapohjia lattiaan ja ehkä huomata jonkin lihastyön.” Ohjaaja voi tukea oman kehon havaitsemista ehdottamalla konkreettisia kehollisia huomioita.

5. Vapaaehtoisuus ja itsemääräämisoikeus

Osallistuja saa valita ja vaihtaa valintaansa koska tahansa. Ilman syytä, ilman selitystä, voi aina jättää harjoituksesta osan tai kaiken tekemättä, ja se voi olla tärkeä harjoitus. Ohjaaja ei ohjaa kohti omaa tavoitettaan, vaan luo mahdollisuuksia osallistujan omalle valinnalle.

6. Jaettu autenttinen kokemus

Autenttisuus tarkoittaa pyrkimystä aitouteen ja läsnäoloon. Ohjaajalla on oma tehtävänsä, mutta ohjaaja ei ole ulkopuolinen tai tarkkailija, vaan osallisena, myös omia tuntemuksiaan ja turvallisuuttaan kuunnellen.

